AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN TEXNİKİ UNİVERSİTETİ
YÜKSƏK TƏHSİL İNSTİTUTU

Mikayıl Əliyev İlqar oğlu
Rəşad Bəşirov Məhəmməd oğlu
Nərmin Daşdəmirova Simran qızı
Adela Kazımlı Hicran qızı
Günel Ağasizadə Ağaməmməd qızı

E-DAVAMİYYƏT QEYDİYYAT SİSTEMLƏRİNİN İŞLƏNMƏSİ

mövzusunda

MAGİSTRLİK DİSSERTASİYASI

İxtisas: **060631**- "Kompüter mühəndisliyi"
İxtisaslaşma: "Biliklərin əldə edilməsi sistemləri"

Elmi rəhbər: t.e.n., dos. Muradova Gülarə İslam qızı

BAKI – 2024

AZƏRBAYCAN TEXNİKİ UNİVERSİTETİ

YÜKSƏK TƏHSİL İNSTİTUTU

MAGİSTRANTIN ANDI

“E-davamiyyət qeydiyyat sistemlərinin işlənməsi” mövzusunda təqdim etdiyimiz (Magistrlik dissertasiyasının mövzusu) magistrlik dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayətetməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazdığıma and içirik və magistrlik dissertasiyasının AzTU Kitabxana İnformasiya Mərkəzində saxlanılması, həmin mərkəz tərəfindən AzTU Rəqəmsal Repozitoriyasına daxil edilərək repozitoriyanın veb saytında yerləşdirilməsinə icazə veririk.

Rəşad Bəşirov	_____
(Adı, Soyadı)	(imza)
Mikayıl Əliyev	_____
(Adı, Soyadı)	(imza)
Nərmin Daşdəmirova	_____
(Adı, Soyadı)	(imza)
Adela Kazımlı	_____
(Adı, Soyadı)	(imza)
Günel Ağasizadə	_____
(Adı, Soyadı)	(imza)

Tarix:

Mündəricat

İXTİSARLARIN SİYAHISI

RFID Radio Frequency Identification – Radiotezliklərin identifikasiyası

ARP Address Resolution Protocol – Ünvanların həlli protokolu

IP Internet Protocol – İnternet Protokolu

LAN Local Area Network – Yerli şəbəkə

MAC medium Access Control – Orta giriş nəzarəti

IT Information Technologies – Informasiya Texnologiyaları

IEEE Institute of Electrical and Electronics Engineers – Elektrik və Elektronika Mühəndisləri İnstitutu

FTP File Transfer Protocol –Fayl ötürmə protokolu

HTTP Hypertext Transfer Protocol – Hipermətn ötürmə protokolu

TCP Transmission Control Protocol – Transmissiya İdarəetmə Protokolu

UDP User Datagram Protocol – İstifadəçi Datagram Protokolu

ARP Address Resolution Protocol – Ünvanların həlli protokolu

Nmap Network Mapper – Şəbəkə Xəritəçisi

ICMP Internet Control Message Protocol – İnternet İdarəetmə Mesaj Protokolu

ACK Acknowledgement – Təsdiq

RST Reset – Sıfırlama

SYN Synchronize – Sinxronizasiya

FIN Finish – Bitirmə

NSE Network Security Evaluation – Şəbəkə Təhlükəsizliyinin Qiymətləndirilməsi

IDS Intrusion Detection System – İzlənmə Təhlükəsizliyi Sistemi

NIDS Network Intrusion Detection System – Şəbəkə İzinsiz Müdaxilələrin Aşkarlanma Sistemi

ORDBMS Object-Relational Database Management System – Obyekt-Əlaqəli Verilənlər Bazası İdarəetmə Sistemi

SQL Structured Query Language – Strukturlaşdırılmış Sorğu Dili

ACID Atomicity, Consistency, Isolation, Durability – Atomiklik, Sübut, İzolyasiya, Daimilik

HTML HyperText Markup Language – HiperMetin İşarələmə Dili

XML eXtensible Markup Language – Genişləndirilmiş İşarələmə Dili

DIY Do It Yourself – Özün Et

ORM Object-Relational Mapping – Obyekt-Əlaqəli Xəritələmə

CRUD Create, Read, Update, Delete – Yarat, Oxu, Yenilə, Sil

API Application Programming Interface – Tətbiq İdarəetmə İnterfeysi

REST Representational State Transfer – Təmsil Tərəfdaşlıq Transferi

CI Continuous Integration – Davamlı Birləşdirmə

WSGI Web Server Gateway Interface – Veb Serveri Qapı Arayüzü

URL Uniform Resource Locator – Bərabər Mənbə Yerini Tapıcısı

DNS Domain Name System – Domain Adı Sistemi

DHCP Dynamic Host Configuration Protocol – Dinamik Host Tənzimləmə Protokolu

VPN Virtual Private Network – Virtual Özəl Şəbəkə

AP Access Point – Giriş NöqtəsI

WPA3 Wi-Fi Protected Access 3 – Wi-Fi Qorunan Giriş 3

GİRİŞ

Müasir informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və həyatımızın hər sahəsində istifadəsi ilə birlikdə, təhsil və iş mühitində qeydiyyat sistemlərinin elektronlaşması zərurətə çevrilmişdir. Ənənəvi yoxlama metodları, kağız üzərində qeyd aparılması və ya manual giriş sistemi kimi, çoxlu sayda problemlərlə üzləşir. Bu problemlər arasında insan səhvləri, saxtakarlıq və qeyri-effektivlik xüsusilə diqqət çəkir. Elektron davamiyyət qeydiyyat sistemləri bu problemlərin həllində mühüm rol oynayır və müasir dövrün tələblərinə cavab verir.

Elektron davamiyyət qeydiyyat sistemləri təhsil müəssisələrində tələbələrin, iş yerlərində isə əməkdaşların iştirakını real vaxt rejimində izləməyə imkan verir. Bu sistemlər avtomatlaşdırılmış şəkildə işləyir, istifadəçilərin giriş və çıxış məlumatlarını toplayır və mərkəzi məlumat bazasına yığır. Elektron davamiyyət qeydiyyat sistemlərinin istifadəsi ilə həm iş yeri, həm də təhsil müəssisələri daha səmərəli və dəqiq iştirakı izləyə bilər.

Elektron davamiyyət qeydiyyat sistemlərinin digər bir üstünlüyü, onları digər rəqəmsal sistemlərlə inteqrasiya etməkdir. Bu, istifadəçilərə daha geniş məlumat analizi aparmağa, hesabatlar hazırlamağa və fəaliyyətləri optimallaşdırmağa imkan verir. Bununla yanaşı, elektron sistemlər iştirak məlumatlarının təhlükəsizliyini təmin etməyə də kömək edir, çünki məlumatlar şifrələnir və icazəsiz girişlərdən qorunur.

Beləliklə, elektron qeydiyyat sistemlərinin tətbiqi müasir təhsil və iş mühitində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu sistemlər, yalnız iştirak prosesini sadələşdirməklə qalmır, həm də məlumatların təhlükəsizliyi və bütövlüyünü təmin edir. Bu dissertasiya işində elektron iştirak izləmə sistemlərinin mahiyyəti, texnoloji çərçivəsi, üstünlükləri və çətinlikləri, həmçinin tətbiqi və uğurlu nümunələri haqqında geniş məlumat veriləcəkdir.

Mövzünun aktuallığı. “Elektron Davamiyyət” mövzusu bugünkü rəqəmsal əsrdə çox aktualdır. Həm təhsil müəssisələrində, həm də iş yerlərində inzibati proseslərin artan rəqəmsallaşması ilə səmərəli, dəqiq və təhlükəsiz davamiyyət qeydiyyat sistemlərinə ehtiyac heç vaxt bu qədər kritik olmamışdır. Kağız qeydlər və əllə giriş sistemləri kimi ənənəvi davamiyyət üsulları səhvlərə, saxtakarlığa və səmərəsizliyə

meyllidir. Bunun əksinə olaraq, elektron davamiyyət sistemləri real vaxt rejimində izləmə, avtomatlaşdırma və digər rəqəmsal sistemlərlə inteqrasiya təklif edir ki, bu da onları müasir təşkilati şəraitdə əvəzolunmaz edir. Bu aktuallıq, davamiyyətin izlənməsi üçün rəqəmsal həllərin vacib olduğu uzaqdan işləməyə və onlayn təhsilə doğru son qlobal keçidlə daha da vurğulanır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Bu tədqiqatın əsas məqsədi, təhsil müəssisələrində tələbə və işçi heyətinin davamiyyətinin effektiv, dəqiq və təhlükəsiz şəkildə qeydiyyata alınması üçün bir sistemin dizaynı, inkişafı və tətbiqini həyata keçirməkdir.Tədqiqat işinin vəzifələrinə isə aşağıdakılar daxildir:

Sistem Tələblərinin Təhlili: İstifadəçilərin (müəllimlər, tələbələr və idarəçilər) e-davamiyyət sistemlərindən gözləntilərini və ehtiyaclarını öyrənmək üçün anketlər və müsahibələr keçirmək. Toplanan məlumatlar əsasında sistemin funksional və qeyri-funksional tələblərini müəyyən etmək.

Sistem Dizaynı və İnkişafı: E-davamiyyət qeydiyyat sistemi üçün texniki tələblər əsasında konseptual dizayn hazırlamaq. Sistem arxitekturasını, məlumat bazası strukturunu və istifadəçi interfeysini inkişaf etdirmək və təsvir etmək.

Nəticələrin Təhlili və Tətbiq Tövsiyələri: Test nəticələrini və istifadəçi rəylərini təhlil etmək. Sistemin effektivliyini, dəqiqliyini və etibarlılığını qiymətləndirərək nəticələri dissertasiyada təqdim etmək. Gələcək inkişaflar və təkmilləşdirmələr üçün təkliflər irəli sürmək.

Tədqiqatın predmeti və obyekti. Tədqiqatın predmetinin əsasını təşkil edən məsələlər arasında davamiyyət məlumatlarının toplanması üçün istifadə olunan RFID, biometrik tanıma, QR kodları və mobil tətbiqlər kimi texnologiyaların tədqiqi, bu texnologiyaların inteqrasiyası və onların effektivliyi, toplanan davamiyyət məlumatlarının təhlükəsiz şəkildə saxlanması və məxfiliyinin qorunması üsullarının öyrənilməsi, şəbəkə təhlükəsizliyi, məlumat şifrələməsi və autentifikasiya metodlarının tətbiqi, E-davamiyyət sistemlərinin istifadəçi interfeyslərinin dizaynı və istifadə rahatlığı, müəllimlər, tələbələr və idarəçilər üçün fərqli funksional imkanlar və onların optimallaşdırılması, E-davamiyyət sistemlərinin performansının və etibarlılığının ölçülməsi və qiymətləndirilməsi, Sistemin müxtəlif iş şəraitlərində və

yükləmə səviyyələrində sınaqdan keçirilməsi kimi sahələr yer alır. Bu tədqiqatın əsas obyekti həm aparat, həm də proqram komponentlərini, eləcə də onun əməliyyatında iştirak edən prosesləri və protokolları əhatə edən elektron davamiyyət sisteminin özüdür.

Tədqiqat metodları. E-davamiyyət qeydiyyat sisteminin işlənməsi prosesində bir sıra metodlar və texnologiyalar tətbiq oluna bilər. Bu metodlar layihənin məqsəd və tələblərinə uyğun olaraq seçilir və müxtəlif mərhələlərdə həyata keçirilir. Aşağıda e-davamiyyət qeydiyyat sisteminin işlənməsində istifadə olunan əsas metodlar təsvir edilmişdir:

1. Tələblərin Toplanması və Analizi

Müəllimlər, tələbələr, idarəçilər və valideynlərin ehtiyac və tələbləri müəyyən edilir.

Texniki tələblər, məlumat təhlükəsizliyi, inteqrasiya ehtiyacları və performans tələbləri müəyyən edilir.

2. Sistem Arxitekturasının Dizaynı

Sistem müxtəlif modullara bölünür (məsələn, davamiyyət qeydiyyatı, hesabatlar, bildirişlər). Davamiyyət məlumatlarının saxlanacağı və idarə olunacağı verilənlər bazası strukturu yaradılır. Mövcud təhsil idarəetmə sistemləri və digər əlaqəli sistemlərlə inteqrasiya planlaşdırılır.

3. Texnologiyaların Seçimi

Web (PHP, Python, JavaScript), mobil (Swift, Kotlin) və ya digər platformalar üçün uyğun dillər seçilir. SQL (MySQL, PostgreSQL) və ya NoSQL (MongoDB) bazaları seçilir. Barmaq izi, üz tanıma və s. üçün uyğun biometrik həllər seçilir.

4. İnkişaf və Prototip Dizaynı

Sistem funksionallıqlarının işlək bir modeli yaradılır və test edilir. Prototipdən əsas sistemə keçid edilərək, funksionallıqlar tam şəkildə tətbiq olunur.

5. Test və Keyfiyyətin Təminatı

Sistem modullarının düzgün işlədiyini yoxlamaq üçün testlər aparılır. Bütün sistem komponentlərinin birgə işlədiyi yoxlanılır. Məlumat təhlükəsizliyini təmin etmək üçün testlər aparılır.

6. Sistemin İstifadəyə Verilməsi

Tələbələrin, müəllimlərin və digər istifadəçilərin sistemə qeydiyyatı təmin edilir. İstifadəçilər sistemin necə işlədiyi barədə təlimatlandırılır. Sistem tam şəkildə istifadəyə verilir və fəaliyyət göstərməyə başlayır.

7. Davamlı Baxım və Dəstək

İstifadəçilərə texniki dəstək və yardım təmin edilir. Sistemə yeni funksionallıqlar əlavə edilir və mövcud olanlar təkmilləşdirilir. Verilənlərin müntəzəm olaraq ehtiyat nüsxəsi çıxarılır və təhlükəsiz saxlanılır.

Bu metodlar və mərhələlər e-davamiyyət qeydiyyat sisteminin inkişafını və uğurlu tətbiqini təmin etmək üçün vacibdir. Bu proseslər vasitəsilə təhsil müəssisələri davamiyyəti daha səmərəli və dəqiq şəkildə izləyə bilərlər.

Elmi yeniliyin elementləri. Tədqiqat elektron davamiyyət sistemlərinin, o cümlədən onların texnoloji çərçivəsi, üstünlükləri və problemlərinin hərtərəfli təhlilini təmin etməklə mövcud biliklər toplusuna töhfə verəcək.

Tədqiqat, elektron davamiyyət sistemlərinin digər rəqəmsal platformalarla inteqrasiyası və onların təşkilati səmərəliliyə təsiri ilə bağlı yeni anlayışlar təqdim edəcək.

I FƏSİL. ELEKTRON DAVAMİYYƏT SİSTEMİNİN MAHİYYƏTİ

1.1 Elektron davamiyyət sistemlərinin anlayışı

Rəqəmsal informasiya texnologiyaları dövründə ən önəmli və çətin məsələlərdən biri, təhsil müəssisələrində və iş yerlərində iştirakın dəqiq və effektiv şəkildə izlənilməsidir (Ahmad Kamil & Lee Min-Jung, 2021). Ənənəvi iştirak yoxlama metodları kağız üzərində qeyd aparılması və manual giriş sistemi kimi çoxlu sayda problemlərlə üzləşir. Bu problemlər arasında insan səhvləri, saxtakarlıq və qeyri-effektivlik xüsusilə diqqət çəkir (Ali Mohammed & Smith John & Chen Li & Gonzalez Maria, 2022). Elektron davamiyyət sistemləri bu problemlərin həllində mühüm rol oynayır və müasir dövrün tələblərinə cavab verir (Patel Rakesh & Desai Priya, 2020).

Araşdırmalara əsasən, son illərdə elektron davamiyyət sistemlərinin istifadəsi geniş yayılmış və müxtəlif sektorlarda uğurla tətbiq edilmişdir (Miller Sarah& Johnson Michael, 2021). Elektron davamiyyət sistemi dedikdə, tələbə və ya əməkdaşların iştirakını avtomatlaşdırılmış şəkildə izləmək və qeydə almaq üçün istifadə olunan rəqəmsal texnologiyalar nəzərdə tutulur (Nguyen Thao & Tran Binh, 2019). Bu sistemlər iştirak məlumatlarını toplayır, saxlayır və idarə edir, eyni zamanda məlumatların təhlükəsizliyini təmin edir (Smith Emily & Davies Robert, 2020).

Elektron davamiyyət sistemlərinə misal olaraq biometrik texnologiyalar (məsələn, barmaq izi, üz tanıma, göz bəbəyi skaneri), RFID (Radio Frequency Identification) texnologiyaları, smart kartlar və mobil tətbiqlər kimi müxtəlif texnoloji həlləri göstərmək olar (Kumar Anil & Patel Suresh, 2017). Bu texnologiyalar, iştirakın dəqiq və sürətli şəkildə izlənməsinə imkan verir, eyni zamanda məlumatların təhlükəsizliyini və konfidensiallığını təmin edir (Garcia Isabella, 2020).

Elektron davamiyyət sistemlərinin tətbiqi informasiya təhlükəsizliyinin üç əsas aspekti olan konfidensiallıq, tamlıq və əlçatanlıq (ing. confidentiality, integrity, and

availability) prinsiplərinin qorunmasına yönəlir (Brown David & Wilson Emma & , Thompson James & Martinez Sofia, 2021). Bu sistemlər, iştirak məlumatlarının icazəsiz girişlərdən qorunmasını, məlumatların dəqiq və tam olmasını və eyni zamanda lazım olduqda asanlıqla əlçatan olmasını təmin edir (Johnson Sarah & Wang Wei, 2019).

Elektron davamiyyət sistemlərinin sürətli inkişafı nəticəsində, bu sistemlərin tətbiqi və idarə edilməsi də daha mürəkkəb bir hal almışdır (Patel Rakesh & Desai Priya, 2020). Praktikada da görünür ki, iştirakın dəqiq izlənməsi və məlumatların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün bu sistemlərin texnoloji aspektlərinin dərindən öyrənilməsi və analiz edilməsi vacibdir (Ahmad Kamil & Lee Min-Jung, 2021). Elektron yoxlama sistemləri, həm təhsil müəssisələrində, həm də iş yerlərində səmərəliliyin artırılmasında mühüm rol oynayır (Miller Emily & Johnson Michael, 2021). Bu sistemlərin tətbiqi ilə bağlı təcrübələr göstərir ki, iştirakın avtomatlaşdırılmış şəkildə izlənməsi yalnız iş və təhsil proseslərinin optimallaşdırılmasına deyil, həm də məlumatların təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə böyük töhfə verir (Smith Emma & Davies Matthew, 2020).

Beləliklə, bu dissertasiya işində elektron yoxlama sistemlərinin mahiyyəti, texnoloji çərçivəsi, üstünlükləri və çətinlikləri, həmçinin tətbiqi və uğurlu nümunələri haqqında geniş məlumat veriləcəkdir. Elektron davamiyyət sistemlərinin təhsil müəssisələrində və iş yerlərində istifadəsinin əhəmiyyəti və gələcək inkişaf istiqamətləri də müzakirə olunacaqdır.

1.2. Elektron davamiyyət sistemlərinin texnoloji çərçivəsi

Elektron davamiyyət sistemləri, müxtəlif texnologiyaların birləşdirilməsi ilə qurulmuş kompleks sistemlərdir. Texnoloji çərçivəsi, bu sistemlərin funksionallığını, dəqiqliyini, təhlükəsizliyini və effektivliyini təmin edir. Elektron davamiyyət sistemlərinin texnoloji çərçivəsi aşağıdakı mərhələlərdən ibarət olur:

Davamiyyət Qeydiyyatı İnterfeysi: İstifadəçilərin müraciət etməsi və davamiyyət məlumatlarını daxil etməsi üçün interfeys təmin edilməlidir. Bu interfeys, istifadəçilərin müəyyən edilmiş cihazlar (kompüter, smartfon, və s.) vasitəsilə

davamiyyətlərini qeyd etmələrini və hərəkətlərini icra etmələrini təmin etməlidir (Smith Emma, 2020).

Biometrik Açarlar və Yoxlama Texnologiyaları: Biometrik məlumatlar, belə ki, parmak izləri, üzlər, iris və s. kimi şəxsi məlumatlar, istifadəçilərin təyin edilməsi və qeydiyyatının təmin edilməsi üçün istifadə edilir. Bu texnologiyalar, həqiqi vaxtın qeydiyyatı və təhlükəsizliyi üçün əhəmiyyətli bir rolu oynayır (Johnson Emily & Wang Michael, 2019).

RFID və NFC Texnologiyaları: RFID (Radio-Frequency Identification) və NFC (Near Field Communication) texnologiyaları, avadanlıqlarda yerləşdirilmiş çiplər vasitəsilə istifadəçilərin təyin edilməsini və qeydiyyatının aparılmasını təmin edir. Bu texnologiyalar, istifadəçilərin avadanlıqlara tərəfdaşlığını qeyd etməyə imkan verir (Lee Min-Jung, 2018).

Mobil Tətbiqlər: Mobil tətbiqlər, smartfonlar və planşetlər kimi mobil cihazlar üzərində işləyən proqramlar, istifadəçilərə hərəkətlilik və səmərəlilik təmin edir. Mobil tətbiqlər vasitəsilə istifadəçilər istədikləri yerdə və vaxtda davamiyyət qeydiyyatını aparabilir (Ahmad Kamil & Lee Min-Jung, 2021).

İnternet Bağlantısı və Bulud Xidmətləri: Elektron davamiyyət sistemləri, internet bağlantısı ilə birləşdirilmiş və bulut hizmetləri ilə təmin edilmişdir. Bu, məlumatların real vaxtın göstərilə biləcəyi və asılılıq və qeydiyyat sistemi üzərində yükün azaldığı məkanizmaları təmin edir (Garcia Isabella, 2020).

Güvənlik Protokolları və Şifrləmə: Elektron davamiyyət sistemlərinin təhlükəsizliyi üçün güvənlik protokolları, şifrləmə və avtomatik açar idarəsi kimi texnologiyalar tətbiq edilir. Bu, məlumatların gizliliyini, bütövlüyünü və əminliyini təmin edir (Kumar Anil & Patel Suresh, 2017).

Verilənlərin Analizi və Vizualizasiyası: Elektron davamiyyət sistemləri ilə toplanan məlumatlar, analiz və vizualizasiya texnologiyaları vasitəsilə qiymətləndirilir və təqdim olunur. Bu, təhlükəsizlik məhdudiyyətlərinin müəyyən edilməsi, trendlərin müşahidə olunması və performansın optimallaşdırılması üçün əhəmiyyətli bir rolu oynayır (Nguyen Kim & Tran Minh, 2019).

1.3. Elektron davamiyyət qeydiyyat sistemlərinin üstünlükləri və çətinlikləri

Elektron davamiyyət qeydiyyat sistemləri yoxlamaları əl üsullarından daha səmərəli və dəqiq yerinə yetirmək üçün təsvir cihazları, sensorlar və avtomatlaşdırılmış proqram təminatı kimi qabaqcıl texnologiyalardan istifadə edir. Bu sistemlər istehsal, infrastruktur və keyfiyyətə nəzarət kimi sənayelərdə əsas rol oynayır. Əhəmiyyətli faydalar təklif etsələr də, nəzərə alınmalı olan problemlər və çatışmazlıqlar da var.

Üstünlüklər:

Dəqiqlik: Elektron sistemlər qüsurları və pozuntuları insan gözündən daha dəqiqliklə aşkarlaya bilən yüksək ayırdetmə qabiliyyətinə malik kameralar və sensorlar təmin edir (Smith Emma, 2020)

Ardıcıllıq: İnsan müfəttişlərindən fərqli olaraq, elektron sistemlər yorğunluqdan və ya performans dəyişkənliyindən əziyyət çəkmir və uzun müddət ərzində daha ardıcıl nəticələrə gətirib çıxarır (Johnson Sarah & Wang Wei, 2019).

Daha Sürətli Yoxlamalar: Avtomatlaşdırma sürətli yoxlama proseslərinə imkan verir, əl ilə yoxlamalarla müqayisədə tələb olunan vaxtı əhəmiyyətli dərəcədə azaldır (Lee Min-Jung, 2018).

Real vaxt rejimində monitorinq: Bir çox elektron yoxlama sistemləri əməliyyatları operativ şəkildə tənzimləmək üçün istifadə oluna bilən dərhal rəy təmin edərək real vaxt rejimində şərait və prosesləri izləyə bilir (Garcia Isabella, 2020).

Xərclərin azaldılması: İnsan müfəttişlərindən asılılığın azaldılması xüsusilə yüksək həcmli və ya davamlı istehsal mühitlərində əmək xərclərini azalda bilər (Ahmad Kamil & Lee Min-Jung, 2021). İstehsal prosesinin əvvəlində qüsurları müəyyən etməklə, elektron yoxlama sistemləri tullantıları və qırıntıları azalda bilər, istehsal xərclərini daha da azalda bilər (Kumar Anil & Patel Suresh, 2017).

Məlumatların toplanması: Bu sistemlər daha dərin təhlil və tarixi qeydlərin aparılmasını asanlaşdıraraq böyük həcmdə məlumatı avtomatik toplaya və saxlaya bilər (Nguyen Thanh & Tran Minh, 2019).

Məlumatların Təhlili: Təkmil proqram tendensiyaları müəyyən etmək, potensial uğursuzluqları proqnozlaşdırmaq və prosesləri optimallaşdırmaq üçün toplanmış məlumatları təhlil edə bilər (Johnson Emily & Wang Michael, 2019).

Təhlükəli Mühitlər: Elektron yoxlama sistemləri yüksək temperatur, zəhərli atmosfer və ya qapalı məkanlar kimi insanların mövcudluğunun riskli olacağı təhlükəli şəraitdə işləyə bilər (Smith Emma, 2020).

Mənfi cəhətləri:

Quraşdırma Xərcləri: Elektron yoxlama sistemlərinin alınması və quraşdırılmasının ilkin dəyəri əhəmiyyətli ola bilər və kiçik müəssisələr üçün potensial olaraq girişi məhdudlaşdıra bilər (Garcia Isabella, 2020).

Təlim və İnteqrasiya: Əlavə xərclər kadrların hazırlanması və yeni sistemlərin mövcud İT infrastrukturları ilə inteqrasiyası ehtiyacından yaranır (Ahmad Kamil & Lee Min-Jung, 2021).

Mürəkkəblik: Bu sistemlərin mürəkkəbliyi texniki xidmət, nasazlıqların aradan qaldırılması və yeniləmələr üçün ixtisaslaşmış texniki personaldan asılılığa səbəb ola bilər (Kumar Anil & Patel Suresh, 2017).

Nasazlıqlar: Elektron sistemlər, bütün texnologiyalar kimi, nasazlıqlara meyllidir, bu da əməliyyatları poza bilər və bahalı təmir tələb edir (Nguyen Thanh & Tran Minh, 2019).

Sərtlik: Avtomatlaşdırılmış sistemlər çox vaxt xüsusi tapşırıqlar üçün nəzərdə tutulub və əhəmiyyətli yenidən proqramlaşdırma və yenidən kalibrləmə olmadan məhsulun dizaynında və ya prosesində dəyişikliklərə tez uyğunlaşmaq çevikliyinə malik ola bilməz (Smith Emma, 2020).

Texnologiyaya həddən artıq güvənmək: Gözlənilməz ssenarilərdə dəyərli olan insan bacarıqlarının və intuisiyasının inkişafına potensial olaraq laqeyd yanaşmaqla texnologiyaya həddən artıq asılı olmaq riski var (Lee Min-Jung, 2018).

Kibertəhlükəsizlik Riskləri: Bu sistemlər tez-tez bir-birinə bağlı olduğundan və internetə qoşulduğundan, onlar həssas məlumatları və əməliyyat bütövlüyünü poza

bilən kibertəhlükəsizlik təhdidlərinə qarşı həssasdırlar (Johnson, Emily & Wang Michael, 2019).

Məxfilik Məsələləri: Təftiş sistemlərinin fiziki şəxslərlə bağlı müşahidə və ya məlumatların toplanması ilə bağlı olduğu hallarda, məxfiliklə bağlı narahatlıqlar diqqətlə idarə edilməlidir (Garcia Isabella, 2020).

1.4 Elektron davamiyyət qeydiyyat sistemlərinin tətbiqi və uğurlu nümunələr

Elektron davamiyyət qeydiyyat sistemləri səmərəliliyi, dəqiqliyi və təhlükəsizliyi artırmaq qabiliyyətinə görə müxtəlif sektorlarda getdikcə daha çox yayılmışdır. Bu sistemlər biometrik autentifikasiya, RFID, smart kartlar və mobil yoxlama prosesləri də daxil olmaqla bir sıra texnologiyaları əhatə edir. Bu bölmə bu sistemlərin müxtəlif tətbiqlərini araşdırır və müxtəlif sənayelərdən uğurlu nümunələri vurğulayır.

1. Təhsil Sektoru: Təhsil müəssisələrində davamiyyətə nəzarət etmək, imtahanların təhlükəsizliyini təmin etmək və obyektlərə girişi idarə etmək üçün elektron yoxlama sistemlərindən istifadə olunur.Uğurlu nümunə kimi Harvard universitetini misal göstərmək olar.Harvard Universiteti yalnız tələbələrin və səlahiyyətli işçilərin müəyyən obyektlərə daxil olmasını təmin etmək üçün kitabxanalarında və yeməkxanalarında biometrik skanerlər tətbiq etdi. Bu sistem nəinki təhlükəsizliyi təkmilləşdirdi, həm də əməliyyatları sadələşdirdi və saxta girişi azaldıb (Smith Emma, 2020).

2. Səhiyyə: Xəstəxanalar və səhiyyə təminatçıları pasiyentin şəxsiyyətini təmin etmək, tibbi qeydlərə təhlükəsiz girişi təmin etmək və müəssisə daxilində işçilərin girişinə nəzarət etmək üçün elektron yoxlama sistemlərindən istifadə edirlər.Uğurlu nümunə kimi Mayo Klinikasını deyə bilərik.Burada xəstənin identifikasiyası üçün qəbul edilmiş RFID qolbaqları. Bu sistem tibb işçilərinin RFID məlumatlarını tibbi qeydlərlə uyğunlaşdırmaqla xəstələrə düzgün müalicə və dərman preparatları verməsini təmin edir və tibbi səhvləri əhəmiyyətli dərəcədə azaldır (Johnson Sarah & Wang Wei, 2019).

3. Maliyyə xidmətləri: Banklar və maliyyə institutları müştərilərin identifikasiyası, təhlükəsiz əməliyyatlar və saxtakarlığın qarşısının alınması üçün elektron yoxlama sistemlərindən istifadə edir.Məsələn, JPMorgan Chase & Co. müştərilərə barmaq izi və ya sifətin tanınması ilə daxil olmağa imkan verən mobil bankçılıq proqramında inteqrasiya olunmuş biometrik autentifikasiya üsulları. Bu texnologiya təkcə təhlükəsizliyi artırmaqla yanaşı, bank xidmətlərinə daha asan və sürətli çıxışı asanlaşdırmaqla müştəri təcrübəsini də yaxşılaşdırıb (Lee Min-Jung, 2018).

4. Pərakəndə satış: Pərakəndə satış sektorunda elektron yoxlama sistemləri itkilərin qarşısının alınması, müştəri loyallığı proqramları və fərdi marketinq üçün istifadə olunur.Nümunə olaraq Walmart deyə bilərik. Walmart, inventarları idarə etmək və oğurluğu azaltmaq üçün RFID texnologiyasından istifadə edir. Sistem məhsulları anbardan satış nöqtəsinə qədər izləyir, tədarük zəncirinin səmərəliliyini artırır və oğurluq nəticəsində itkiləri azaldır (Garcia Isabella, 2020).

5. Nəqliyyat və Logistika: Daşımalarda elektron yoxlama sistemləri yüklərin izlənilməsi və idarə olunması, habelə yüklərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.Məsələn, Maersk Line RFID texnologiyasından istifadə edərək konteyner izləmə sistemini həyata keçirir. Bu sistem, qlobal logistika əməliyyatlarının səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artıraraq, real vaxt məkanı yeniləmələrini və daşınmaların status hesabatlarını təqdim edir (Ahmad Kamil & Lee Min-Jung, 2021).

6. Hökumət və İctimai Sektor: Hökumətlər sərhəd nəzarəti, şəxsiyyət vəsiqələri və ictimai təhlükəsizlik təşəbbüsləri üçün elektron yoxlama sistemlərindən istifadə edirlər.Məsələn, Estoniya e-Rezidentlik proqramı Qlobal vətəndaşlara Estoniyada elektron şəkildə biznes, bank hesabları açmağa və xidmətlərə daxil olmağa imkan verən rəqəmsal şəxsiyyət vəsiqəsi təklif edir. Proqram istifadəçi şəxsiyyətlərini qorumaq və yoxlamaq üçün qabaqcıl rəqəmsal autentifikasiya üsullarından istifadə edir (Kumar Anil & Patel Suresh, 2017).

7. Korporativ Təhlükəsizlik: Böyük korporasiyalar binalara girişi idarə etmək, həssas əraziləri qorumaq və işçilərin davamiyyətinə nəzarət etmək üçün elektron

yoxlama sistemlərini tətbiq edirlər. Misal olaraq Google deyə bilərik.Google, yalnız səlahiyyətli personalın kritik infrastruktura daxil ola bilməsini təmin etmək üçün məlumat mərkəzlərində və korporativ ofislərdə biometrik yoxlamanı özündə birləşdirən qabaqcıl təhlükəsizlik infrastrukturu hazırlayıb (Nguyen Thanh & Tran Minh, 2019).

II FƏSİL. ALƏTLƏRDƏN İSTİFADƏ EDƏRƏK TƏHLİL

2.1 ARP

Address Resolution Protocol (ARP) cihazların IP şəbəkəsində istifadə olunan əsas protokoldur. Şəbəkə səviyyəsini (IP ünvanları) məlumat bağlantısı səviyyəsinə (MAC ünvanları) bağlayaraq yerli şəbəkə daxilində ünsiyyətin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Elektron davamiyyət qeydiyyat sistemlərində və şəbəkə idarəçiliyində ARP-nin effektiv şəkildə başa düşülməsi və idarə edilməsi təhlükəsizliyi gücləndirə və səmərəli şəbəkə əməliyyatlarını saxlaya bilər (Gary Allen Donahue, 2011).

ARP-nin əsas funksiyası şəbəkə səviyyəsinin ünvanını (IPv4 ünvanı) məlumat bağlantısı səviyyəsinin ünvanına (MAC ünvanı) çevirməkdir. Bu çevrilmə, cihazların Ethernet və ya digər link-layer protokolları üzərindən əlaqə saxladığı yerli şəbəkə (LAN) daxilində paketlərin yönləndirilməsi üçün vacibdir.Bir cihaz eyni yerli şəbəkədə başqa bir cihazla əlaqə qurmaq istədikdə, IP ünvanı ilə əlaqəli MAC ünvanını soruşaraq şəbəkəyə ARP sorğu paketi göndərir. Uyğun IP ünvanı olan cihaz ARP cavabı vasitəsilə MAC ünvanı ilə cavab verir. Bu, başlanğıc cihaza IP ünvanını MAC ünvanına uyğunlaşdırmağa və rabitəni asanlaşdırmağa imkan verir.

Şəbəkə idarəetməsində ARP: ARP tez-tez şəbəkə kəşfi və inventar prosesləri üçün istifadə olunur. ARP sorğularını yerli şəbəkə daxilində yayımlamaqla cihaz və ya şəbəkə administratoru LAN-a qoşulmuş bütün cihazları müəyyən edə və onların IP və MAC ünvanlarını toplaya bilər.

Faydalı olmasına baxmayaraq, ARP-də daxili təhlükəsizlik tədbirləri yoxdur, bu da onu ARP saxtakarlığı hücumlarına qarşı həssas edir. Bu cür hücumlarda zərərli aktor şəbəkəyə saxta ARP mesajları göndərir, onların MAC ünvanını başqa bir cihazın, adətən şlüz və ya digər kritik serverin IP ünvanı ilə əlaqələndirir. Bu, ortadakı adam hücumlarına və ya xidmətdən imtinaya səbəb ola bilər.

Elektron doğrulama sistemlərində ARP-dən istifadə: ARP saxtakarlığı ilə bağlı riskləri azaltmaq üçün elektron yoxlama sistemləri administratorları qeyri-adi ARP trafiki və ya MAC-dan IP ünvana uyğunlaşdırmalarındakı dəyişikliklər barədə xəbərdar edən ARP monitorinq alətlərini tətbiq edə bilər. Bu, potensial təhlükəsizlik təhdidlərini tez bir zamanda müəyyən etməyə və onlara cavab verməyə kömək edə bilər.Yüksək təhlükəsiz mühitlərdə idarəçilər cihazlarda statik ARP girişləri yarada bilərlər. Bu təcrübə IP ünvanlarını MAC ünvanlarına əl ilə bağlayır, zərərli cihazların ünvanların saxtalaşdırılmasının və trafikin qarşısının alınmasının qarşısını alır.

Şəbəkə ilə bağlı problemlərin aradan qaldırlması: ARP şəbəkə daxilində əlaqə problemlərini həll etmək üçün istifadə edilə bilər. Şəbəkə administratorları IP-to-MAC ünvan xəritələrini saxlayan ARP cədvəllərini tədqiq etməklə cihazların düzgün əlaqə saxlayıb-yaxmadığını və ya səhv ARP girişlərinin pozulmalara səbəb olub-olmadığını yoxlaya bilərlər.

ARP şəbəkə kommunikasiyaları sahəsində mühüm protokoldur, şəbəkə və məlumat bağlantısı səviyyəsi ünvanları arasında körpü rolunu oynayır. Onun elektron yoxlama sistemlərindəki rolu yalnız müntəzəm şəbəkə əməliyyatlarında deyil, həm də şəbəkə məlumatlarının təhlükəsizliyinin və bütövlüyünün təmin edilməsində mühüm rol oynayır. ARP-nin effektiv şəkildə başa düşülməsi və idarə edilməsi təkmilləşdirilmiş şəbəkə təhlükəsizliyinə, şəbəkə resurslarının daha yaxşı idarə olunmasına və şəbəkə dinamikasının daha dərindən başa düşülməsinə səbəb ola bilər. Bununla belə, saxtakarlığa qarşı həssas olduğuna görə şəbəkələri potensial ARP ilə əlaqəli hücumlardan qorumaq üçün əlavə təhlükəsizlik tədbirlərinin həyata keçirilməsi çox vacibdir. ARP-nin imkanlarından istifadə etməklə yanaşı onun zəifliklərini azaldaraq bu ikili yanaşma elektron yoxlama sistemlərinin funksionallığını və təhlükəsizliyini əhəmiyyətli dərəcədə artıra bilər.

2.2. Nmap

Nmap (Network Mapper) Gordon Lyon (Fyodor Vaskoviç) tərəfindən yaradılmış açıq mənbəli şəbəkə skaneridir. Şəbəkə administratorları, təhlükəsizlik mütəxəssisləri və İT auditorları tərəfindən şəbəkələrində işləyən cihazları aşkar etmək, açıq portları müəyyən etmək, təhlükəsizlik risklərini aşkar etmək və şəbəkə topoqrafiyasının xəritəsini çıxarmaq üçün istifadə olunur. Onun çox yönlülüyü və güclü xüsusiyyətləri onu şəbəkə təhlükəsizliyi, idarəetmə və diaqnostika proseslərində vacib alətə çevirir(Gordon Fyodor Lyon, 2021).

1. Host kəşfi: Nmap istifadəçilərə kompüterlər, serverlər, printerlər, açarlar və marşrutlaşdırıcılar daxil olmaqla şəbəkəyə qoşulmuş bütün cihazları müəyyən etməyə imkan verir. O, hansı hostların mövcud olduğunu, həmin hostların hansı xidmətləri təklif etdiyini və hansı əməliyyat sistemlərini işlətdiyini müəyyən edə bilər. Nmap host kəşfi üçün yerli şəbəkələrdə ARP sorğuları, ICMP əks-səda sorğuları və ya daha böyük şəbəkələrdə TCP/IP paketləri göndərmək kimi müxtəlif üsullardan istifadə edə bilər.

2. Port Skanı: Skanların növləri: Nmap sadə TCP skanlarından tutmuş daha mürəkkəb ACK, RST, SYN və ya FIN skanlarına kimi bir sıra skanları yerinə yetirmək qabiliyyəti ilə məşhurdur, hər biri müxtəlif səviyyələrdə qarşılıqlı əlaqə və gizlilik təmin edir.Bu xüsusiyyət təcavüzkarlar tərəfindən potensial olaraq istismar edilə bilən açıq portları və xidmətləri müəyyən etmək üçün vacibdir. O, həmçinin yalnız zəruri portların açıq olmasını təmin etməklə şəbəkənin təhlükəsizliyini yoxlamağa kömək edir.

3. Təhlükəsizlik Auditi və Şəbəkə Sağlamlığının Yoxlanılması: Nmap şəbəkəyə qoşulmuş cihazlarda zəiflikləri aşkar etmək üçün Nmap Skript Mühərrikindən (NSE) müxtəlif skriptlərdən istifadə etmək üçün konfiqurasiya edilə bilər. Bu skriptlər köhnəlmiş proqram versiyalarını, yanlış konfiqurasiyaları və zərərli aktyorlar tərəfindən istifadə edilə bilən məlum səhvləri yoxlaya bilər.Nmap ilə müntəzəm skanlar mövcud şəbəkə vəziyyətlərini və zamanla dəyişiklikləri sənədləşdirməklə şəbəkələrin daxili təhlükəsizlik siyasətlərinə və xarici tənzimləmə tələblərinə uyğunluğunu təmin etməyə kömək edir.

4. Şəbəkə Xəritəçəkmə və İnventarlaşdırma: Nmap hansı cihazların qoşulduğunu və necə qarşılıqlı əlaqədə olduğunu göstərən şəbəkənin vizual xəritəsini yarada bilər. Bu, bütün cihazları izləməyin çətin ola biləcəyi böyük şəbəkələr üçün əvəzolunmazdır. Şəbəkəni müntəzəm olaraq skan etməklə Nmap bütün şəbəkəyə qoşulmuş cihazların və onların təhlükəsizlik statuslarının dəqiq inventarını saxlamağa kömək edir.

5. Təhlükəsizlik Protokolları ilə inteqrasiya: Nmap skanlarını müntəzəm şəbəkə monitorinqi prosedurlarına inteqrasiya etməklə, təşkilatlar potensial təhlükəsizlik pozuntularını göstərən icazəsiz giriş və ya anomal fəaliyyətləri aşkar edə bilər. Nmap, bu müdafiə vasitələrinin müxtəlif növ təhdidlərə nə dərəcədə yaxşı reaksiya verdiyini görmək üçün hücumları və ya pozuntuları simulyasiya edərək şəbəkə təhlükəsizlik duvarlarını və Intrusion Detection Systems (IDS) sınamaq üçün istifadə olunur.

6. Şəbəkə performansının optimallaşdırılması: Konfiqurasiyanın yoxlanılması: Nmap şəbəkə cihazlarının optimal performans və təhlükəsizlik üçün düzgün konfiqurasiya edildiyini yoxlaya bilər, dayanma müddətini və potensial təhlükəsizlik risklərini azaldır.

Problemlərin aradan qaldırılması: Problemli cihazların və ya şəbəkə seqmentlərinin tez müəyyən edilməsi problemlərin aradan qaldırılması prosesini əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirə bilər, şəbəkə əməliyyatlarının minimal pozulmasını təmin edir.

Nmap müasir şəbəkə idarəetməsi və təhlükəsizliyində əvəzsiz rol oynayan güclü, çevik bir vasitədir. Şəbəkələri skan etmək, zəiflikləri aşkar etmək və tənzimləyicilərə uyğunluğa kömək etmək qabiliyyəti onu istənilən İT təhlükəsizliyi və ya inzibati alətlər dəstində əsas elementə çevirir. Diplom tələbələri və elektron yoxlama sistemləri ilə işləyən peşəkarlar üçün Nmap-da bacarıq təkcə onların şəbəkələri qorumaq və idarə etmək bacarıqlarını gücləndirmir, həm də rəqəmsal infrastrukturlar daxilində mürəkkəb qarşılıqlı əlaqə haqqında anlayışlarını genişləndirir. Şəbəkələr təkamül etdikcə və təhlükəsizlik təhdidləri daha da təkmilləşdikcə, Nmap-in şəbəkə bütövlüyünün qorunmasında rolu artmaqda davam edir.

2.3. Nmap - sn

Layihəmizdə istifadə olunan Nmap komandası, lokal şəbəkədə bir cihazın MAC ünvanını əldə etmək üçün istifadə olunur. Bu komanda, müəyyən bir IP ünvanını ping-ləyərək, həmin IP ünvanına aid olan MAC ünvanını müəyyən edir (Loptr Vrgn, 2018).

Aşağıda bu əməliyyatı həyata keçirən Nmap komandasının nümunəsi verilmişdir:

`sudo nmap -sn 192.168.1.105`

Komandanın Təhlili:

sudo: Bu, komandanın superuser hüquqları ilə icra olunmasını təmin edir. Şəbəkə skanları və ARP sorğuları kimi əməliyyatlar üçün yüksək səviyyəli hüquqlar tələb olunur.

nmap: Nmap proqramını işə salır.

-sn: Bu, ping skanını təyin edir. Ping skanı, hostun aktiv olub-olmadığını yoxlayır və əlavə məlumat toplama əməliyyatlarını yerinə yetirmir.

192.168.1.105: Bu, skan ediləcək xüsusi IP ünvanını göstərir.

Bu komanda icra edildikdə, Nmap həmin IP ünvanına ping sorğusu göndərir və cavab aldıqda, həmin cihazın MAC ünvanını və digər əlaqəli məlumatları geri qaytarır. Bu metod, lokal şəbəkədəki cihazların identifikasiyası və təhlili üçün çox faydalıdır.
Bu Nmap komandasını istifadə edərək, müxtəlif testlər aparılmış və nəticələr təhlil edilmişdir. Testlər, fərqli cihazların MAC ünvanlarının dəqiq və sürətli müəyyən edildiyini göstərmişdir. Bu, şəbəkə təhlükəsizliyi və idarəetməsi baxımından vacibdir, çünki hər bir cihazın unikal MAC ünvanı vasitəsilə izlənməsi və idarə olunması mümkündür.

Test nəticələri göstərdi ki, Nmap, lokal şəbəkələrdə effektiv və dəqiq məlumat toplama qabiliyyətinə malikdir. Nmap-ın geniş parametr dəstəyi və skriptləşdirmə imkanları, onu şəbəkə administratorları və təhlükəsizlik mütəxəssisləri üçün əvəzsiz bir vasitə edir.

2.4. Digər tövsiyə olunan alətlər

2.4.1.PostgreSQL

PostgreSQL, açıq mənbə kodlu obyekt-relyasiya verilənlər bazası idarəetmə sistemidir (ORDBMS). 1986-cı ildən bəri inkişaf etdirilən PostgreSQL, yüksək performans, genişlənə bilənlik və uyğunluq kimi xüsusiyyətləri ilə tanınır. SQL standartlarına uyğunluğu və geniş funksionallıqları ilə bir çox istifadə halı üçün idealdır. PostgreSQL-in geniş yayılmasının səbəbləri aşağıdakılardır (Bruce Momjian, 2019):

Yüksək Uyğunluq: SQL standartlarına yüksək səviyyədə uyğun gəlir.

Genişlənəbilənlik və Modulyarlıq: Uzantılar vasitəsilə funksionallıqların artırılması mümkündür.

Etibarlılıq və Dayanıqlıq: ACID (Atomicity, Consistency, Isolation, Durability) xüsusiyyətlərini təmin edir.

Yüksək Performans: Paralel işləmə və indeksləmə imkanlarına malikdir.

Güclü Təhlükəsizlik: İstifadəçi identifikasiyası və şifrələmə imkanları təmin edir.

PostgreSQL müxtəlif sahələrdə geniş istifadə olunur:

Maliyyə Sektoru: Verilənlərin analizi və idarə edilməsi üçün.

Səhiyyə: Tibbi məlumatların saxlanması və analizi üçün.

Təhsil: Tələbə məlumatlarının idarə edilməsi üçün.

Elektron Ticarət: Məhsul və müştəri məlumatlarının idarə edilməsi üçün.

Əyləncə və Media: Məzmun idarəetmə sistemləri üçün.

Hökumət və İctimai Xidmətlər: Məlumatların idarə olunması və analizi üçün.

Elektron davamiyyət qeydiyyat sistemləri üçün PostgreSQL-in üstünlükləri:

Məlumatların Saxlanması və İdarə Edilməsi: PostgreSQL tələbə məlumatları, dərs cədvəlləri və davamiyyət məlumatlarını effektiv şəkildə saxlaya və idarə edə bilər. Bu sistemlər məlumatların təhlükəsizliyini və bütövlüyünü təmin edir və böyük həcmli məlumatları idarə edə bilir (Regina Obe & Leo Hsu, 2020).

Real-Zamanlı Analiz: PostgreSQL real-zamanlı məlumatların toplanması və analizini təmin edir. Bu, müəllimlərin və administratorların tələbələrin davamiyyət məlumatlarını dərhal görməsinə və müdaxilə etməsinə imkan verir.

Əlaqəli Məlumatların İdarə Edilməsi: PostgreSQL müxtəlif əlaqəli məlumatları effektiv şəkildə idarə edir. Məsələn, tələbələrin dərs cədvəlləri, dərsə qatılma məlumatları və imtahan nəticələri arasında əlaqələrin qurulması mümkündür.

Miqyaslanma və Performans: PostgreSQL böyük həcmli məlumatları idarə etmək və yüksək performansla işləmək üçün təkmilləşdirilmiş miqyaslama imkanlarına malikdir. Bu, geniş miqyaslı təhsil müəssisələri üçün vacibdir.

Təhlükəsizlik: PostgreSQL istifadəçi identifikasiyası, rol əsaslı giriş nəzarəti və məlumat şifrələmə kimi güclü təhlükəsizlik xüsusiyyətlərinə malikdir. Bu, tələbə məlumatlarının məxfiliyini və təhlükəsizliyini təmin edir.

Uzantılar və Xüsusi Funksiyalar: PostgreSQL uzantıları və xüsusi funksiyaları dəstəkləyir. Bu, elektron davamiyyət qeydiyyat sistemlərinin tələblərinə uyğun xüsusi funksiya və prosedurların əlavə edilməsinə imkan verir.

Bu xüsusiyyətlər PostgreSQL-i elektron davamiyyət qeydiyyat sistemlərinin tələblərinə cavab verən güclü və genişlənə bilən bir verilənlər bazası idarəetmə sistemi edir. Məlumatların saxlanması, idarə edilməsi, real-zamanlı analiz, əlaqəli məlumatların idarə edilməsi, miqyaslanma və performans, təhlükəsizlik və uzantılar kimi xüsusiyyətləri ilə təhsil sektorunda geniş istifadə oluna bilər. Bu üstünlüklər PostgreSQL-in elektron davamiyyət qeydiyyat sistemləri üçün ideal bir seçim olmasını təmin edir (Regina Obe & Leo Hsu, 2020).

2.4.2. Python

Python yüksək səviyyəli, təfsir olunan və ümumi məqsədli bir proqramlaşdırma dilidir. 1991-ci ildə Guido van Rossum tərəfindən yaradılmışdır və sadə sintaksisi, oxunaqlı kod yazmağa təşviq etməsi ilə məşhurdur. Python, dinamik tipləndirmə və avtomatik yaddaş idarəetməsi xüsusiyyətlərinə malikdir və çoxsaylı proqramlaşdırma paradiqmalarını dəstəkləyir, məsələn obyekt yönümlü, funksional və prosedural proqramlaşdırmanı deyə bilərik. Python geniş istifadə edilməsinə aşağıdakı səbəbləri göstərə bilərik (Craig Newport, 2023):

Oxunaqlıq və Asan Öyrənmə: Sadə və aydın sintaksisə malikdir, bu da onu yeni başlayanlar üçün asan öyrənilməsini təmin edir.

Geniş Kitabxanalar: Zəngin standart kitabxanalar və geniş icma tərəfindən dəstəklənən çoxsaylı üçüncü tərəf kitabxanaları mövcuddur.

Çox yönlü İstifadə: Veb inkişafı, məlumat analizi, maşın öyrənməsi, avtomatlaşdırma, oyun inkişafı və daha çox sahələrdə istifadə edilir.

Platformadan Asılı Olmama: Müxtəlif əməliyyat sistemlərində işləyə bilir.
Python, elektron davamiyyət qeydiyyat sistemləri, təhsil müəssisələrində tələbələrin dərsə davamiyyətini izləmək və analiz etmək üçün rəqəmsal vasitələrdən istifadə edir. Python, bu cür sistemlərin inkişafı və tətbiqində çox yönlü və güclü bir vasitədir. Bu bölmədə, elektron davamiyyət qeydiyyat sistemlərinin tədqiqatında Python-un necə istifadə edilə biləcəyini daha dərindən və geniş şəkildə araşdıracağıq.

Verilənlər Bazası İdarəetməsi: Python, SQLAlchemy və Django ORM kimi alətlər vasitəsilə verilənlər bazalarının dizaynını və idarə edilməsini sadələşdirir. Tələbələrin, dərslərin və iştirak qeydlərinin saxlanması üçün kompleks verilənlər bazası modelləri yaradaraq məlumatların təhlükəsiz və səmərəli şəkildə saxlanmasını təmin edir. Python-un sadə və güclü sintaksisi, verilənlər bazasında CRUD (Create, Read, Update, Delete) əməliyyatlarının asanlıqla yerinə yetirilməsinə imkan verir. Bu, tələbə və müəllim məlumatlarının asanlıqla əlavə edilməsini, yenilənməsini və silinməsini təmin edir (Ethan Moore, 2022).

Veb İnterfeysinin Yaradılması: Django, yüksək səviyyəli bir Python veb freymvörküdür və güclü admin paneli və təhlükəsizlik xüsusiyyətləri ilə gəlir. Bu freymvörk vasitəsilə, müəllimlər üçün tələbə davamiyyətini qeyd etmək və tələbələrin öz iştirak məlumatlarını yoxlamaq üçün istifadəçi dostu interfeyslər yaradıla bilər. Flask, daha yüngül və çevik bir veb freymvörkdür və daha sadə və xüsusi veb tətbiqləri yaratmağa imkan verir. Flask, kiçik və ortaq ölçülü davamiyyət sistemləri üçün ideal seçim ola bilər.

Məlumat Analizi: Pandas, məlumatların təhlili və idarə edilməsi üçün güclü bir kitabxanadır. Tələbələrin davamiyyət məlumatlarını təhlil etmək, trendləri müəyyən etmək və analitik hesabatlar yaratmaq üçün istifadə edilə bilər. Məsələn, müəyyən

dövrlər ərzində tələbə iştirakının trendlərini izləmək və qiymətləndirmək mümkündür. NumPy, böyük verilənlərin səmərəli şəkildə işlənməsini təmin edir və statistik analizlər aparmaq üçün istifadə edilə bilər. Bu, davamiyyət məlumatlarının statistik təhlili üçün faydalıdır. Tələbələrin iştirak məlumatlarının qrafiklərini, cədvəllərini və digər vizual təsvirlərini yaratmaq üçün Matplotlib və Seaborn istifadə edilə bilər. Bu, məlumatların vizual olaraq təhlil edilməsini və hesabatların daha anlaşıqlı olmasını təmin edir.

Maşın Öyrənməsi: Scikit-learn, maşın öyrənməsi modelləri qurmaq və təhlil etmək üçün geniş istifadə olunan bir kitabxanadır. Tələbə iştirak məlumatlarından istifadə edərək iştirakın proqnozlaşdırılması və anomal hallar (məsələn, birdən-birə iştirakın azalması) aşkar etmək üçün istifadə edilə bilər. TensorFlow və Keras, dərin öyrənmə modelləri üçün istifadə edilə bilər. İştirak məlumatlarının daha kompleks analizləri və proqnoz modelləri qurmaq üçün bu kitabxanalar faydalı ola bilər. Məsələn, tələbələrin dərsə gəlməmə səbəblərini proqnozlaşdırmaq üçün dərin öyrənmə modelləri qurmaq mümkündür (Kevin Lio , 2023).

Avtomatlaşdırma: Python, müxtəlif avtomatlaşdırma tapşırıqlarını yerinə yetirmək üçün skriptlər yazmağa imkan verir. Məsələn, davamiyyət məlumatlarının müntəzəm olaraq yedəklənməsi, e-poçt bildirişlərinin göndərilməsi və ya məlumatların mütəmadi olaraq yenilənməsi kimi tapşırıqlar avtomatlaşdırıla bilər. Veb-scraping və avtomatlaşdırılmış testlər üçün Selenium və BeautifulSoup istifadə edilə bilər. Bu, onlayn davamiyyət sistemlərinin test edilməsi və davamiyyət məlumatlarının müxtəlif mənbələrdən toplanması üçün faydalıdır (Logan Smith , 2022).

API İnteqrasiyası: Python, Django REST Framework və Flask-RESTful kimi alətlərlə RESTful API-lər yaratmağa imkan verir. Bu, elektron davamiyyət sistemlərinin digər təhsil idarəetmə sistemləri və ya mobil tətbiqlərlə inteqrasiyasını təmin edir. Python, müxtəlif üçüncü tərəf API-lərdən məlumat toplamaq və ya göndərmək üçün istifadə edilə bilər. Məsələn, tələbə məlumatlarını təhsil idarəetmə sistemlərindən çəkmək və ya davamiyyət məlumatlarını digər sistemlərlə paylaşmaq mümkündür.

Təhlükəsizlik: Python ilə istifadəçi identifikasiyası və avtorizasiyası üçün güclü sistemlər qurmaq mümkündür. Django və Flask bu məqsəd üçün hazırda mövcud olan

bir çox təhlükəsizlik xüsusiyyətlərini təmin edir. Python, məlumatların şifrələnməsi üçün müxtəlif kitabxanalar təmin edir. Bu, tələbə məlumatlarının təhlükəsizliyini təmin etmək üçün kritikdir.

Test və Səhvlərin Düzəldilməsi: Python-un unittest və pytest kimi kitabxanaları ilə davamiyyət sistemlərinin müxtəlif hissələrinin test edilməsi və səhvlərin erkən aşkar edilməsi mümkündür. Travis CI və Jenkins kimi vasitələr ilə davamiyyət sistemlərinin avtomatlaşdırılmış testlərini və səhvlərin sürətli düzəldilməsini təmin etmək mümkündür.

Bildirişlər və Xəbərdarlıqlar: Python, smtplib və twilio kimi kitabxanalar vasitəsilə e-poçt və SMS bildirişlərini göndərmək üçün istifadə edilə bilər. Məsələn, tələbələrin dərsə gəlməməsi haqqında müəllimlərə və ya valideynlərə avtomatik bildirişlər göndərilə bilər.

Firebase Cloud Messaging (FCM) kimi xidmətlər ilə mobil cihazlara push bildirişlər göndərmək mümkündür. Bu, tələbələrə dərs cədvəlləri və davamiyyət haqqında məlumatların göndərilməsi üçün istifadə edilə bilər.

Mobil Tətbiq İnkişafı: Python, Kivy və BeeWare kimi kitabxanalar vasitəsilə mobil tətbiqlərin inkişafında istifadə edilə bilər. Bu tətbiqlər vasitəsilə tələbələrin davamiyyət məlumatlarını mobil cihazlardan yoxlaması və qeyd etməsi mümkündür. Mobil tətbiqlər, Python ilə yaradılmış REST API-lər vasitəsilə davamiyyət məlumatlarını əldə edə və yeniləyə bilər.

Qrafik İstifadəçi İnterfeysi (GUI): Python-un standart kitabxanası olan Tkinter, sadə və istifadəsi asan GUI tətbiqləri yaratmağa imkan verir. Tələbə davamiyyət məlumatlarının masaüstü tətbiqlər vasitəsilə idarə edilməsi üçün istifadə edilə bilər. Daha kompleks və zərif interfeyslər yaratmaq üçün PyQt və Kivy kimi kitabxanalar istifadə edilə bilər.

Bulud və Server İnfrastrukturunun İdarə Edilməsi: Python, AWS, Google Cloud Platform və Microsoft Azure kimi bulud xidmətləri ilə inteqrasiya üçün istifadə edilə bilər. Bu, davamiyyət sistemlərinin buludda yerləşdirilməsi və idarə edilməsi üçün geniş imkanlar təmin edir.

Ansible və Fabric kimi alətlərlə serverlərin idarə edilməsi və avtomatlaşdırılması mümkündür. Bu, davamiyyət sistemlərinin davamlı işlək vəziyyətdə saxlanılması və yenilənməsi üçün vacibdir.

Reaktiv və Realtime Sistemlər: Python, reaktiv və real-time məlumatların yayımı üçün WebSockets istifadə edir. Bu, davamiyyət məlumatlarının real-time olaraq müəllimlərə və tələbələrə çatdırılmasını təmin edir. Django Channels, real-time veb tətbiqlərinin yaradılması üçün istifadə edilə bilər. Bu, dərslərdə real-time iştirak yoxlamaları və məlumatların dərhal yenilənməsi üçün faydalıdır.

Verilənlər Vizualizasiyası və Dashboardlar: Python, Dash və Plotly kimi alətlərlə interaktiv və dinamik dashboardlar yaratmaq üçün istifadə edilə bilər. Bu, iştirak məlumatlarının vizual təhlili və monitorinqi üçün idealdır. Bokeh, yüksək səviyyəli interaktiv vizualizasiya yaratmaq üçün istifadə edilə bilər. Bu, iştirak məlumatlarının daha dərindən təhlili və vizuallaşdırılması üçün faydalıdır.

Sağlamlıq və Dəstək: Monitorinq və Logging: Python, davamiyyət sistemlərinin sağlamlığını və performansını monitorinq etmək üçün müxtəlif alətlər və kitabxanalar təqdim edir. Loglama alətləri ilə sistemin fəaliyyətinin izlənməsi və problemlərin diaqnozu mümkündür. Python ilə avtomatlaşdırılmış yeniləmə və bərpa sistemləri qurmaq mümkündür. Bu, davamiyyət məlumatlarının itirilməsinin qarşısını almaq və məlumatların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün vacibdir.

Nəticədə, Python elektron davamiyyət qeydiyyat sistemlərinin tədqiqatında və inkişafında güclü və çox yönlü bir vasitədir. Onun geniş kitabxanaları və çərçivələri, müxtəlif funksiyaları və inteqrasiya imkanları ilə elektron davamiyyət sistemlərinin bütün aspektlərini idarə etməyə və inkişaf etdirməyə imkan verir. Bu, təhsil müəssisələrinə tələbə iştirakını effektiv şəkildə izləmək, analiz etmək və idarə etmək üçün güclü alətlər təqdim edir. Python-un istifadəsi, həmçinin məlumatların təhlükəsizliyini təmin etmək, real-time məlumat paylaşımı və analizlər etmək və sistemlərin sağlamlığını qorumaq üçün geniş imkanlar yaradır.

2.4.3.Flask

Flask, Python proqramlaşdırma dili üçün hazırlanmış yüngül və çevik bir veb çərçivədir. 2004-cü ildə Armin Ronacher tərəfindən yaradılıb. Flask, xüsusilə mikro xidmətlər və kiçikdən orta ölçülü layihələr üçün idealdır. O, minimal bir nüvəyə sahibdir və genişləndirilə bilən modul strukturu ilə tanınır, bu da onu çox çevik və istifadəsi asan edir. Flask-ın Əsas Xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

Minimal və Yüngül: Flask, sadə və yüngül bir çərçivədir. Yalnız ən əsas funksiyaları təmin edir və əlavə modullar ilə genişləndirilə bilər. Bu, istifadəçilərə yalnız ehtiyac duyduqları funksiyaları əlavə etməyə imkan verir (Shalabh Aggarwal, 2021).

WSGI Uyğunluq: Flask, WSGI (Web Server Gateway Interface) ilə tam uyğunluq təmin edir. Bu, veb server və veb tətbiq arasında interfeysi standartlaşdırır və tətbiqin müxtəlif serverlərdə işləməsinə imkan verir (Shalabh Aggarwal, 2021).

Şablon Sistemləri: Flask, Jinja2 adlı güclü və çevik bir şablonlama sistemi ilə gəlir. Jinja2, HTML şablonlarının yaradılması və render olunması üçün istifadə olunur və Python ifadələrini dəstəkləyir (Shalabh Aggarwal, 2021).

URL Marşrutlaşdırma: Flask, URL marşrutlaşdırma sisteminə malikdir. Bu sistem, URL-ləri müəyyən funksiyalarla əlaqələndirir və istifadəçilərin müxtəlif URL-lərə görə fərqli cavablar almasına imkan verir (Shalabh Aggarwal, 2021).

Debugger və İnteraktiv Konsol: Flask, daxili debugger və interaktiv konsol ilə gəlir. Bu, inkişaf zamanı səhvlərin asanlıqla tapılmasını və düzəldilməsini təmin edir.

ORM Dəstəyi: Flask, SQLAlchemy kimi obyekt-relyasiya xəritələndirmə (ORM) kitabxanalarını dəstəkləyir. ORM-lər, verilənlər bazası əməliyyatlarını asanlaşdırır və Python obyektləri ilə verilənlər bazası cədvəlləri arasında körpü rolunu oynayır.

Flask-ın Arxitekturası aşağıdakı kimidir:

Modular Tətbiq: Flask, modullar üzərində qurulmuş bir çərçivədir. Bu, müxtəlif komponentləri asanlıqla əlavə etməyə və çıxarmağa imkan verir. Flask, əsas funksionallıqlar üçün genişləndirmələri təmin edir və bu genişləndirmələr vasitəsilə əlavə xüsusiyyətlər əlavə edilə bilər (Mitja Mihelič,2021).

Middleware: Flask, middleware dəstəyinə malikdir. Middleware, HTTP sorğularını və cavablarını emal edən komponentlərdir. Onlar sorğuların və cavabların işlənməsi prosesinə müdaxilə edə və onu dəyişdirə bilər (Mitja Mihelič,2021).

Flask ilə İnkişaf Edilən Tətbiqlərə aşağıdakıları nümunə göstərə bilərik:

Sadə Tətbiqlər: Flask, sadə veb tətbiqlərinin yaradılması üçün ideal bir vasitədir. Onun sadəliyi və minimal nüvəsi, kiçik layihələrin sürətli və asan şəkildə həyata keçirilməsinə imkan verir (Shalabh Aggarwal, 2021).

RESTful API-lər: Flask, RESTful API-lərin yaradılması üçün geniş istifadə olunur. Flask-RESTful kimi genişləndirmələr vasitəsilə, RESTful API-lər asanlıqla inkişaf etdirilə bilər.

Mikro Xidmətlər: Flask, mikro xidmət arxitekturasında tətbiqlərin yaradılması üçün mükəmməl seçimdir. Onun modular və yüngül dizaynı, mikro xidmətlərin müstəqil və çevik olmasını təmin edir (Shalabh Aggarwal, 2021).

Kompleks Veb Tətbiqlər: Flask, kompleks veb tətbiqlərin də inkişaf etdirilməsinə imkan verir. Bir çox modullar və genişləndirmələr vasitəsilə, Flask böyük və kompleks layihələr üçün də geniş istifadə oluna bilər.

Flask, genişləndirmələr və pluginlər vasitəsilə genişlənə bilər. Aşağıda bəzi məşhur Flask genişləndirmələri verilmişdir:

Flask-SQLAlchemy: Flask-SQLAlchemy, SQLAlchemy ORM-in Flask ilə inteqrasiyasını təmin edir. Bu genişləndirmə, verilənlər bazası əməliyyatlarını asanlaşdırır və verilənlər bazası idarəçiliyini sadələşdirir (Shalabh Aggarwal, 2021).

Flask-Migrate: Flask-Migrate, verilənlər bazası miqrasiya əməliyyatlarını idarə etmək üçün Alembic kitabxanasını istifadə edir. Bu genişləndirmə, verilənlər bazası sxeminin dəyişikliklərinin idarə edilməsini təmin edir.

Flask-WTF: Flask-WTF, formaların yaradılması və validasiyası üçün WTForms kitabxanasını istifadə edir. Bu genişləndirmə, formaların təhlükəsiz və səmərəli şəkildə idarə edilməsini təmin edir.

Flask-Login: Flask-Login, istifadəçi autentifikasiyası və sessiya idarəçiliyini təmin edir. Bu genişləndirmə, istifadəçilərin giriş və çıxış əməliyyatlarını asanlaşdırır.

Flask-Admin: Flask-Admin, Flask tətbiqləri üçün idarə paneli yaradır. Bu genişləndirmə, tətbiqin müxtəlif komponentlərinin idarə edilməsini asanlaşdırır.

Flask tətbiqləri, yaxşı təşkil olunmuş proyekt strukturlarına malik olmalıdır. Tipik bir Flask proyekt strukturu aşağıdakı kimi ola bilər:

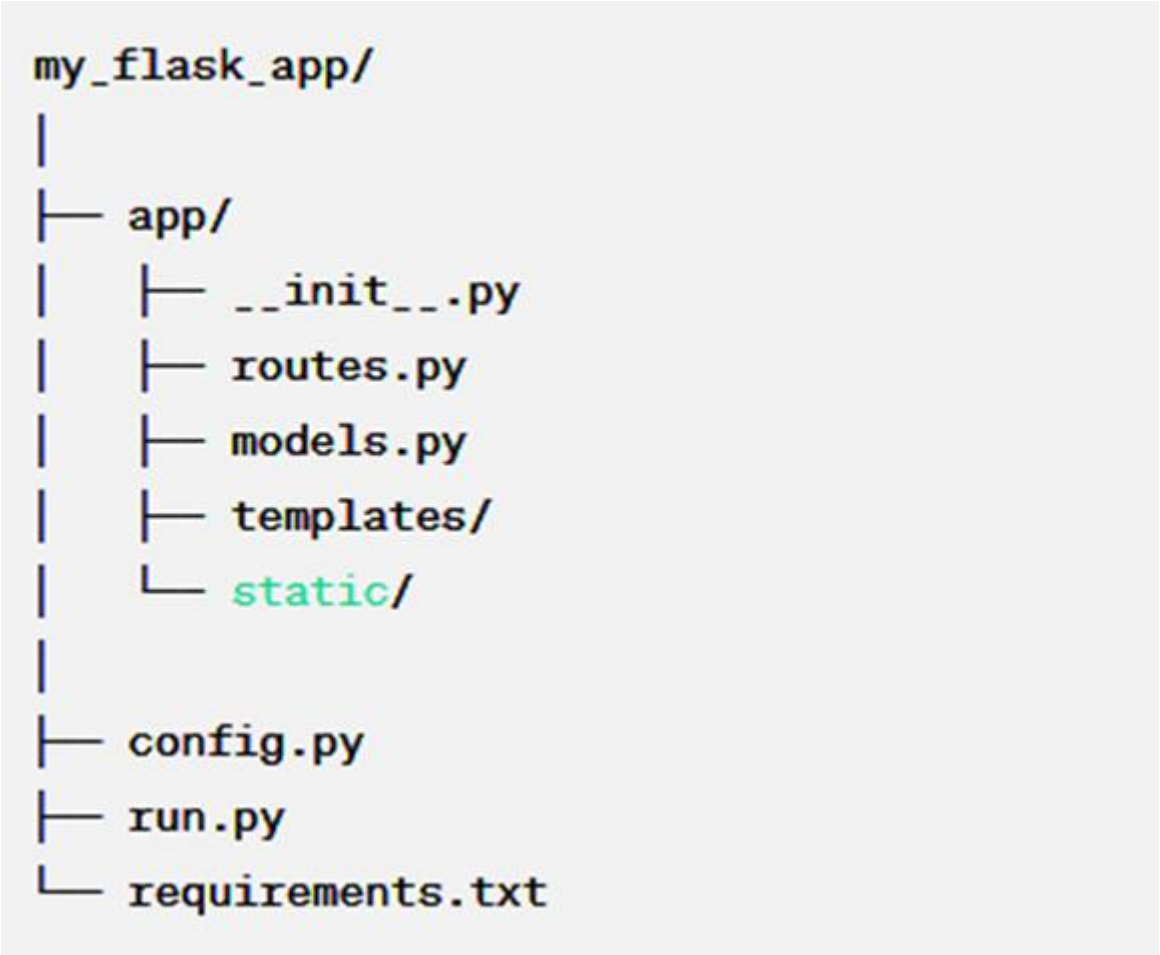

Şək. 2.1. Flask proyekt struktru

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən təhlillər aparılaraq tərtib olunmuşdur.

Flask tətbiqlərinin inkişafı zamanı aşağıdakı əsas mərhələlər yerinə yetirilir (Mitja Mihelič,2021):

Mühit Quraşdırılması: Virtual mühitin yaradılması və Flask-ın quraşdırılması.

Proyektin Qurulması: Proyekt strukturunun yaradılması və əsas faylların hazırlanması.

URL Marşrutlaşdırma: URL-lərin marşrutlaşdırılması və müxtəlif funksiyalara qoşulması.

Şablonların Hazırlanması: HTML şablonlarının yaradılması və render olunması.

Verilənlər Bazası İdarəçiliyi: Verilənlər bazası modellərinin yaradılması və ORM-in istifadə edilməsi.

Formaların İdarəçiliyi: Formaların yaradılması və validasiyasının təmin edilməsi.

Autentifikasiya və Avtorizasiya: İstifadəçi giriş və çıxış əməliyyatlarının təmin edilməsi.

Test və Debugging: Tətbiqin test edilməsi və səhvlərin aradan qaldırılması.

Server Quraşdırılması: WSGI serverlərinin (məsələn, Gunicorn) quraşdırılması və konfiqurasiyası.

Yayımlama Platforması: Tətbiqin yayımlanacağı platformanın (məsələn, Heroku, AWS, DigitalOcean) seçilməsi və konfiqurasiyası.

Flask, minimal və yüngül bir veb çərçivə olaraq, çox geniş bir tətbiq sahəsinə malikdir. Onun çevikliyi və genişləndirilə bilən arxitekturası, həm kiçik layihələr, həm də kompleks veb tətbiqləri üçün ideal bir seçimdir. Flask, istifadəsi asan və güclü bir vasitədir və geniş icma dəstəyi ilə təchiz olunmuşdur. Bu səbəbdən, Flask veb inkişafında geniş istifadə olunur və Python proqramçıları arasında çox populyardır.

2.4.4. Linux serverləri

Linux serverləri, açıq mənbə kodlu əməliyyat sistemi olan Linux üzərində çalışan və müasir informasiya texnologiyaları infrastrukturunun əsasını təşkil edən cihazlardır. Bu serverlər yüksək səviyyədə təhlükəsizlik, sabitlik və performans təklif edir ki, bu da onları İT sənayesində, xüsusilə də böyük şirkətlər və məlumat mərkəzlərində geniş yayılmış edir. Linuxun xüsusiyyətləri və üstünlükləri, müxtəlif növ xidmətlərin və tətbiqlərin idarə edilməsində geniş tətbiq sahəsinə malikdir.

Təhlükəsizlik

Linux serverləri yüksək təhlükəsizlik təmin edən bir sistemdir. İstifadəçi hüquqları və icazə sistemi, fayl və proseslərin təhlükəsizliyini qorumaq üçün mühüm rol oynayır. Bundan əlavə, SELinux və AppArmor kimi təhlükəsizlik modulları sistemin daha da gücləndirilməsinə və hücumlara qarşı müdafiənin artırılmasına

kömək edir. Bu səbəbdən, Linux serverləri kritik məlumatların və tətbiqlərin işlədiyi mühitlərdə geniş istifadə olunur (William Edward Shotts Jr, 2022).

Sabitlik və Etibarlılıq

Linux serverləri uzunmüddətli sabitlik və yüksək etibarlılıq təklif edir. Bu serverlər nadir hallarda yenidən başladılır və illərlə fasiləsiz işləyə bilər. Bu xüsusiyyətlər, onları yüksək yüklənmə altında olan və daim işləməsi vacib olan sistemlər üçün ideal edir. Sabitlik və etibarlılıq, Linux serverlərinin məlumat mərkəzləri və böyük korporativ şəbəkələrdə geniş tətbiq edilməsinə səbəb olur (William Edward Shotts Jr, 2022).

Açıq Mənbə və İcma Dəstəyi

Linux açıq mənbə kodlu bir əməliyyat sistemidir və böyük bir inkişafçı icması tərəfindən dəstəklənir. Bu, davamlı yeniləmələr və təhlükəsizlik yamalarının təmin olunmasına kömək edir. Açıq mənbə təbiəti sayəsində istifadəçilər kodu öz ehtiyaclarına uyğunlaşdırmaq və dəyişikliklər etmək imkanı əldə edirlər. Bu xüsusiyyət, Linux serverlərini innovativ həllər və fərdi optimizasiyalar üçün ideal edir (William Edward Shotts Jr, 2022).

Məhsuldarlıq və Performans

Linux serverləri resurslardan səmərəli istifadə edir və yüksək məhsuldarlıq təmin edir. Onun minimal əməliyyat sistemi nüvəsi və optimallaşdırılmış performansı, tətbiqlərin sürətli və effektiv işləməsini təmin edir. Bu səbəbdən, Linux serverləri məlumat bazaları, veb serverlər və yüksək performans tələb edən tətbiqlər üçün geniş yayılmışdır (William Edward Shotts Jr, 2022).

Verilənlər Bazası və Bulud Hesablama

Linux serverləri MySQL və PostgreSQL kimi verilənlər bazası sistemləri ilə inteqrasiya olunaraq, böyük həcmli məlumatların idarə olunması və sürətli sorğu icrası üçün istifadə edilir. Bundan əlavə, Linux serverləri Amazon Web Services (AWS), Google Cloud Platform (GCP) və Microsoft Azure kimi bulud xidmət təminatçıları tərəfindən geniş şəkildə istifadə olunur. Bu, Linux serverlərinin bulud hesablama sahəsində də geniş yayılmasına və tətbiq edilməsinə səbəb olmuşdur (William Edward Shotts Jr, 2022).

Konteynerləşdirmə və Şəbəkə İdarəetməsi

Linux serverləri Docker və Kubernetes kimi konteynerləşdirmə və orkestrasiya alətləri ilə də geniş istifadə olunur. Bu alətlər, tətbiqlərin yüngül, izolasiya olunmuş mühitlərdə işə salınmasını və miqyaslandırılmasını təmin edir. Şəbəkə idarəetməsində isə Linux serverləri firewall, DNS, DHCP və VPN kimi müxtəlif şəbəkə xidmətlərinin idarə olunmasında mühüm rol oynayır (William Edward Shotts Jr, 2022).

Linux serverləri, təhlükəsizlik, sabitlik, performans və açıq mənbə üstünlükləri ilə müasir İT infrastrukturunun ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Onların geniş tətbiq sahələri və icma dəstəyi, Linux serverlərini gələcəkdə də etibarlı və effektiv həllər olaraq saxlamağa davam edəcəkdir. Bu səbəbdən, İT mütəxəssisləri və administratorları üçün Linux serverlərinin idarə olunması və optimallaşdırılması üzrə biliklər əldə etmək və bu sahədə təcrübə qazanmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

III FƏSİL. ELEKTRON YOXLAMA SİSTEMLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ

3.1 İstifadə olunacaq alətlərin müəyyən olunması

Python hal-hazırda dünyada ən geniş istifadə olunan proqramlaşdırma dillərindən biri olması ilə yanaşı dünyada bir çox məsələlərin həllində istifadə olunur, geniş tətbiq sahələri ilə tanınır və müxtəlif sahələrdə effektiv vasitədir. Elmi hesablamalar və data analitikası sahəsində NumPy, SciPy və Pandas kimi güclü kitabxanalarla istifadə olunur. Süni intellekt və maşın öyrənməsi üçün TensorFlow, Keras və PyTorch kitabxanaları ilə önəmli yer tutur. Django və Flask freymvorkları ilə veb inkişafında geniş yayılmışdır. Avtomatlaşdırma və skript yazma işlərində Selenium və BeautifulSoup kimi alətlərlə yanaşı, subprocessing vasitəsilə sistem əmrlərinin icrası da geniş istifadə olunur. Təhsil və akademik araşdırmalar sahəsində isə sadə sintaksisi və Jupyter Notebook ilə interaktiv tədris üçün ideal seçimdir.

Flask: Flask, Python proqramlaşdırma dilinin yüngül və genişləndirilə bilən bir veb freymvorkudur, müxtəlif veb tətbiqlərinin sürətli və effektiv inkişafına imkan verir. Flask ilə sadə və kompleks veb tətbiqləri qurmaq, RESTful API-lər yaratmaq mümkündür. Flask, SQLAlchemy kimi kitabxanalar vasitəsilə verilənlər bazası ilə inteqrasiya olunaraq mürəkkəb əməliyyatları sadələşdirir. Flask-WTF ilə form emalı və validasiyası, Jinja2 ilə dinamik HTML səhifələrinin yaradılması təmin edilir. Flask-Login və Flask-Security istifadəçi avtorizasiyası və identifikasiyası üçün güclü dəstək

verir. Ayrıca, Flask-un sadə quruluşu və pytest kimi test çərçivələri ilə test və keyfiyyət təminatı prosesi asanlaşdırılır. Bu imkanlar, Flask-ı sürətli inkişaf və genişləndirilə bilən veb tətbiqləri üçün ideal edir.

Subprocess: Python-un subprocess modulundan istifadə edərək sistem əmrlərini icra etmək və bu əmrlərin nəticələrini emal etmək mümkündür. Bu modul, xarici proseslərin başlanması, idarə edilməsi və onların çıxışlarının oxunması üçün geniş imkanlar təqdim edir. subprocess modulu ilə Nmap kimi alətlərin funksionallıqlarını avtomatlaşdırmaq mümkündür. Məsələn, aşağıdakı komanda ilə yerli şəbəkədəki bir cihazın MAC ünvanını əldə etmək olar:

```
import subprocess
import re
def get_mac_address(ip):
    try:
        # Pythonda Linuks əməliyyat sistemində server səviyyəsində
        # """ sudo nmap -sn $ip_of_device """
        # komandasını işə salırıq
        result = subprocess.run(['sudo', 'nmap', '-sn', ip], stdout=subprocess.PIPE,
text=True)
        output = result.stdout
        # Qayıdan nəticəyə əsasən Regex kitabxanası
        # vasitəsi ilə Mac adresi götürürük
        mac_address_search = re.search(r"MAC Address: ([\w:]+)", output)
        if mac_address_search:
            # Əgər Həqiqətən Mac adres varsa o zaman onu geri qaytarırıq
            return mac_address_search.group(1)
        else:
            # Əks halda tapılmadığı qeyd olunur
            return "MAC address tapılmadı."
    except subprocess.CalledProcessError as e:
        return f"Nmap komandasını işlədərkən problem qeydə alındı: {e}"
```

Yuxarıdakı kodda Python Subprocess kitabxanasının köməyi ilə Linux Nmap komandasını işlədərək şəbəkəyə qoşulu olan cihazların Mac adresini necə əldə etmək olduğunu göstərən kod var. Burada Şəbəkəyə qoşulu olan cihazlardan söhbət gedəcəyi üçün Mac adreslər vasitəsi ilə şəxsin doğruluğunu yoxlaya biləcəyik.

Nmap Vasitəsi

Nmap (Network Mapper), şəbəkə kəşfiyyatı və təhlükəsizlik auditləri üçün güclü bir vasitədir. Onun əsas funksiyaları arasında şəbəkədəki aktiv hostları aşkar etmək, açıq portları yoxlamaq, xidmətlərin və əməliyyat sistemlərinin müəyyən edilməsi, eləcə də təhlükəsizlik zəifliklərinin aşkarlanması yer alır. Nmap, geniş parametr dəstəyi və skript mühərriki ilə şəbəkə mühitlərinin dərin təhlilini və monitorinqini təmin edir.

Linux və Nmap-ın Birlikdə İstifadəsi

Linux və Nmap birlikdə, şəbəkə idarəetməsi və təhlükəsizlik təhlillərində güclü bir kombinasiya təşkil edir. Linux serverləri üzərində Nmap vasitəsilə şəbəkə skanlarının aparılması, şəbəkə infrastrukturunun vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və potensial təhlükələrin aşkarlanması mümkündür. Bu üsul, sistem administratorlarına və təhlükəsizlik mütəxəssislərinə şəbəkənin real vaxt rejimində monitorinqi və zəruri müdafiə tədbirlərinin həyata keçirilməsində böyük kömək edir.

İstifadə Sahələri

Linux və Nmap, məlumat mərkəzlərində, bulud xidmət təminatçılarında, universitet şəbəkələrində və böyük korporativ İT infrastrukturlarında geniş istifadə olunur. Məlumat mərkəzlərində Linux serverləri, yüksək performanslı və etibarlı xidmətlər təqdim edir, Nmap isə şəbəkə mühitinin təhlükəsizlik analizlərini həyata keçirir. Bulud xidmət təminatçılarında, Linux və Nmap vasitəsilə bulud infrastrukturlarının təhlükəsizlik və performansının optimallaşdırılması mümkündür. Universitet şəbəkələrində bu alətlər, şəbəkə resurslarının idarə olunması və tələbələrin tədris mühitinin təmin olunmasında əvəzsizdir.

Python və PostgreSQL arasında mövcud olan əlaqə, müasir İT və məlumat emalı mühitində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Python-un geniş yayılmış proqramlaşdırma dili olması və sadə sintaksisi, onu müxtəlif sahələrdə istifadə üçün ideal edir. PostgreSQL isə açıq mənbə kodlu, yüksək performanslı və geniş xüsusiyyətlərə malik bir verilənlər

bazası idarəetmə sistemidir. Bu iki texnologiyanın inteqrasiyası, məlumatların idarə olunması və manipulyasiyası sahəsində böyük üstünlüklər təmin edir.

Python və PostgreSQL-in birlikdə istifadəsi, tətbiqlərin inkişaf prosesində yüksək səmərəlilik və performans təmin edir. Python-un psycopg2 və SQLAlchemy kimi kitabxanaları vasitəsilə PostgreSQL verilənlər bazasına asanlıqla qoşulmaq və əməliyyatlar aparmaq mümkündür. Bu kitabxanalar, məlumat bazası əməliyyatlarını sadələşdirir və sürətləndirir, nəticədə tətbiqlərin performansı artır və məlumatların sürətli emalı təmin olunur. PostgreSQL-in böyük həcmli məlumatları idarə etmək və mürəkkəb sorğuları yerinə yetirmək üçün optimallaşdırılması, Python-un güclü analitik alətləri ilə birgə, tədqiqat və analitik layihələr üçün ideal mühit yaradır.

Məlumatların təhlükəsizliyi və etibarlılığı da bu inteqrasiyanın mühüm üstünlüklərindən biridir. PostgreSQL, yüksək səviyyəli təhlükəsizlik tədbirləri və məlumatların qorunması üçün geniş imkanlar təqdim edir. Python-un təhlükəsizlik kitabxanaları və modulları ilə birgə istifadəsi, tətbiqlərin təhlükəsizliyini artırır və məlumatların qorunmasını təmin edir. Bu xüsusiyyətlər, maliyyə, səhiyyə və digər kritik məlumatların idarə olunduğu sahələrdə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Həmçinin, PostgreSQL-in müxtəlif növ məlumatların saxlanması və emalı üçün geniş imkanlar təqdim etməsi, Python-un çevikliyi və güclü məlumat emalı alətləri ilə birgə, məlumatların müxtəlif formatlarda saxlanması və emalı daha effektiv olur.

Bu inteqrasiya həmçinin geniş istifadə sahələrində tətbiq olunur. Veb tətbiqləri, məlumat analitikası, elmi tədqiqatlar və maliyyə modelləri kimi sahələrdə Python və PostgreSQL-in birlikdə istifadəsi, güclü və etibarlı həllər yaratmaq üçün geniş imkanlar təqdim edir. Django və Flask kimi veb freymvorkları, PostgreSQL ilə inteqrasiya olunaraq, yüksək performanslı və təhlükəsiz veb tətbiqlərin yaradılmasını təmin edir. Beləliklə, Python və PostgreSQL-in birləşməsi, inkişafçılara və tədqiqatçılara müasir İT və tədqiqat mühitində daha güclü və etibarlı tətbiqlər yaratmaq imkanı verir.

Bu araşdırma, verilənlər bazası idarəetmə sistemində istifadəçi məlumatlarının və fəaliyyətlərinin izlənməsi üçün dizayn edilmiş bir məlumat modeli üzərində cəmlənmişdir. Verilənlər bazası modeli üç əsas cədvəldən ibarətdir: users, macs və logs.

Bu cədvəllər arasında əlaqələr qurularaq, istifadəçi məlumatlarının təhlükəsiz saxlanılması və izlənməsi təmin edilir.

İstifadəçi Məlumatları (Users)

users cədvəli, sistemə giriş icazəsi olan istifadəçilərin məlumatlarını saxlayır. Bu cədvəl aşağıdakı sütunlardan ibarətdir:

id: İstifadəçi üçün unikal identifikator kimi fəaliyyət göstərən tam ədədi birinci açar.

username: İstifadəçinin adını təmsil edən, maksimum 40 simvoldan ibarət mətn.

password: İstifadəçinin şifrəsini saxlayan mətn sahəsi.

Bu cədvəl, istifadəçi məlumatlarının təhlükəsiz və strukturlaşdırılmış formada saxlanılması üçün əsas rol oynayır.

MAC Ünvanları (MACs)

macs cədvəli, hər bir istifadəçinin cihazlarının MAC ünvanlarını izləmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu cədvəl aşağıdakı sütunları əhatə edir:

user_id: users cədvəlindəki istifadəçilərə əlaqələndirilən tam ədədi xarici açar.

mac_adress: Cihazın MAC ünvanını təmsil edən mətn sahəsi.

Bu cədvəl vasitəsilə, hər bir istifadəçinin cihazları izlənir və onların sistemə giriş təhlükəsizliyi təmin edilir.

Giriş Qeydləri (Logs)

logs cədvəli, istifadəçilərin sistemə giriş fəaliyyətlərini və onların müəyyən parametrlərini izləyir. Bu cədvəl aşağıdakı sütunlardan ibarətdir:

log_id: Hər bir giriş qeydi üçün unikal identifikator kimi fəaliyyət göstərən tam ədədi birinci açar.

user_id: Giriş fəaliyyətini həyata keçirən istifadəçiyə əlaqələndirilən tam ədədi xarici açar.

logged_in: İstifadəçinin sistəmə giriş vaxtını göstərən zaman damğası.

room_number: İstifadəçinin daxil olduğu otağın nömrəsini göstərən tam ədədi sahə.

checked: İstifadəçinin girişi yoxlanılıb yoxlanılmadığını göstərən məntiqi dəyər.

Bu cədvəl, istifadəçilərin sistemə giriş fəaliyyətlərinin ətraflı izlənməsini və təhlilini təmin edir.

Şək. 3.1. PostgreSQL də cədvəllər arası əlaqələr

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən təhlillər aparılaraq tərtib olunmuşdur.

Bu məlumat modeli, istifadəçi məlumatlarının və onların fəaliyyətlərinin təhlükəsiz və səmərəli idarə olunması üçün güclü bir çərçivə təqdim edir. İstifadəçi məlumatlarının saxlanması, cihazların izlənməsi və giriş fəaliyyətlərinin qeydiyyatı, sistemin təhlükəsizliyini və idarəetmə səmərəliliyini artırır. Belə bir struktur, məlumat bazası idarəetmə sistemlərinin müasir tələblərinə cavab verir və genişləndirilə bilən bir həll təqdim edir.

3.2 Front hissənin hazırlanması

login.html

Users > NITRO > Downloads > <> login.html > ...

```
<!DOCTYPE html>
<html lang="en">
  <head>
    <meta charset="UTF-8" />
    <meta name="viewport" content="width=device-width, initial-scale=1.0" />
    <title>AzTU E-davamiyyət</title>
    <link
      rel="stylesheet"
      href="https://cdnjs.cloudflare.com/ajax/libs/font-awesome/5.15.3/css/all.min.css"
    />
    <style>
      body {
        font-family: "Arial", sans-serif;
        background-color: #f4f4f4;
        background: url("{{ url_for('static', filename='uni.jpg') }}") no-repeat
          center center fixed;
        display: flex;
        justify-content: center;
        align-items: center;
        height: 100vh;
        margin: 0;
      }
      body::before {
        content: "";
        position: absolute;
        top: 0;
        left: 0;
        right: 0;
        bottom: 0;
        background: rgba(255, 255, 255, 0.3); /* Adjust transparency here */
        z-index: 1;
        pointer-events: none; /* This allows clicks to pass through */
      }

      .login-container {
        background-color: white;
        padding: 40px;
        border-radius: 10px;
        box-shadow: 0 4px 8px rgba(0, 0, 0, 0.1);
        width: 300px;
        transition: all 0.3s ease-in-out;
      }
      h2 {
        text-align: center;
        color: #333;
      }
```

Şək. 3.2. Login Səhifəsinin kod hissəsi

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən təhlillər aparılaraq tərtib olunmuşdur.

```
47      form {
48        display: flex;
49        flex-direction: column;
50      }
51      input,
52      button {
53        margin-bottom: 10px;
54        padding: 10px;
55        border-radius: 5px;
56      }
57      button {
58        background-color: #5c67f2;
59        color: white;
60        border: none;
61        cursor: pointer;
62      }
63      button:hover {
64        background-color: #4a54e1;
65      }
66      .success-message {
67        text-align: center;
68        color: green;
69        font-size: 16px;
70        display: flex;
71        justify-content: center;
72        align-items: center;
73        gap: 10px;
74        opacity: 0;
75        transition: opacity 2s ease-in-out;
76      }
77      .fa-check-circle {
78        color: #28a745;
79        font-size: 24px;
80        animation: pop-in 0.6s ease forwards;
81      }
```

Şək. 3.3. Login Səhifəsinin kod hissəsi

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən təhlillər aparılaraq tərtib olunmuşdur.

```
    @keyframes pop-in {
      0% {
        transform: scale(0);
      }
      80% {
        transform: scale(1.3);
      }
      100% {
        transform: scale(1);
      }
    }
    @keyframes shake {
      0%,
      100% {
        transform: translateX(0);
      }
      10%,
      30%,
      50%,
      70%,
      90% {
        transform: translateX(-10px);
      }
      20%,
      40%,
      60%,
      80% {
        transform: translateX(10px);
      }
    }
    .shake {
      animation: shake 0.82s cubic-bezier(0.36, 0.07, 0.19, 0.97) both;
    }
    .hidden {
      display: none;
    }
  </style>
</head>
```

Şək. 3.4. Login Səhifəsinin kod hissəsi

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən təhlillər aparılaraq tərtib olunmuşdur.

```
<body>
  <div class="login-container">
    <h2>Giriş</h2>
    <form method="post" action="/login">
      {% if login_success %}
      <div class="success-message" style="opacity: 1">
        <i class="fas fa-check-circle"></i>
        <span>İştirakınız qeydə alındı</span>
      </div>
      <style>
        #username,
        #password,
        #login-button {
          display: none;
        }
      </style>
      {% else %}
      <label for="username">Tələbə kodu:</label>
      <input
        type="text"
        id="username"
        name="username"
        required
        value="{{ username if username }}"
      />
      <label for="password">Şifrə:</label>
      <input type="password" id="password" name="password" required />
      <button
        type="submit"
        id="login-button"
        class="{{ 'shake' if login_failed }}"
      >
        Login
      </button>
      {% endif %}
    </form>
  </div>
</body>
</html>
```

Şək. 3.5. Login Səhifəsinin kod hissəsi

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən təhlillər aparılaraq tərtib olunmuşdur.

Burada, Login səhifəsinin yaradılması üçün istifadə edilən kod parçaları göstərilmişdir. İstifadəçi giriş dəyərlərini daxil edə bilməyi üçün “username” və “password” xanaları yaradılmışdır və istifadəçilər üçün xoş görüntülərin yaradılması üçün css kodlarından geniş formada istifadə edilmişdir. Bu səhifədə həmçinin,

istifadəçi əgər şifrəsini unudarsa istifadəçinin şifrəsini yenilənməsi üçün düymə əlavə edilmişdir.

forgot_password.html

C: > Users > NITRO > Downloads > forgot_password.html > ...

```
<!DOCTYPE html>
<html lang="en">
<head>
    <meta charset="UTF-8">
    <meta name="viewport" content="width=device-width, initial-scale=1.0">
    <title>Reset Password</title>
    <style>
        body {
            font-family: 'Arial', sans-serif;
            background-color: #f4f4f4;
            display: flex;
            justify-content: center;
            align-items: center;
            height: 100vh;
            margin: 0;
        }
        .login-container {
            background-color: white;
            padding: 40px;
            border-radius: 10px;
            box-shadow: 0 4px 8px rgba(0,0,0,0.1);
            width: 300px;
        }
        h2 {
            text-align: center;
            color: #333;
        }
        form {
            display: flex;
            flex-direction: column;
        }
        label {
            margin-bottom: 5px;
            color: #666;
        }
        input[type="text"] {
            padding: 10px;
            margin-bottom: 20px;
            border: 1px solid #ccc;
            border-radius: 5px;
        }
```

Şək. 3.6. Şifrə yeniləmə səhifəsinin kod hissəsi

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən təhlillər aparılaraq tərtib olunmuşdur.

```
        button {
            background-color: #5c67f2;
            color: white;
            padding: 10px;
            border: none;
            border-radius: 5px;
            cursor: pointer;
            transition: background-color 0.3s;
        }
        button:hover {
            background-color: #4a54e1;
        }
        a {
            display: block;
            text-align: center;
            margin-top: 20px;
            color: #4a54e1;
            text-decoration: none;
        }
        a:hover {
            text-decoration: underline;
        }
    </style>
</head>
<body>
    <div class="login-container">
        <h2>Reset Password</h2>
        <form method="post">
            <label for="username">Username:</label>
            <input type="text" id="username" name="username" required>
            <button type="submit">Reset Password</button>
            <a href="/">Back to Login</a>
        </form>
    </div>
</body>
</html>

```

Şək. 3.7. Şifrə yeniləmə səhifəsinin kod hissəsi

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən təhlillər aparılaraq tərtib olunmuşdur.

Burada, Şifrə yeniləmə səhifəsinin yaradılması üçün istifadə edilən kod parçaları göstərilmişdir. İstifadəçi şifrəsini yenidən əlavə edə bilməsi üçün “Reset Password” adli düymə yaradılmışdır və istifadəçilər yeni sifrəni yazdiqdan sonra həmin düyməni basdıqda avtomatik olaraq istifadəçinin şifrəsi yenilənir. İstifadəçilər üçün xoş görüntülərin yaradılması üçün css kodlarından geniş formada istifadə edilmişdir.

İstifadəçilər proqrama daxil olduqdan sonra aşağıdakı interfeys ilə qarşılaşa bilərlər.

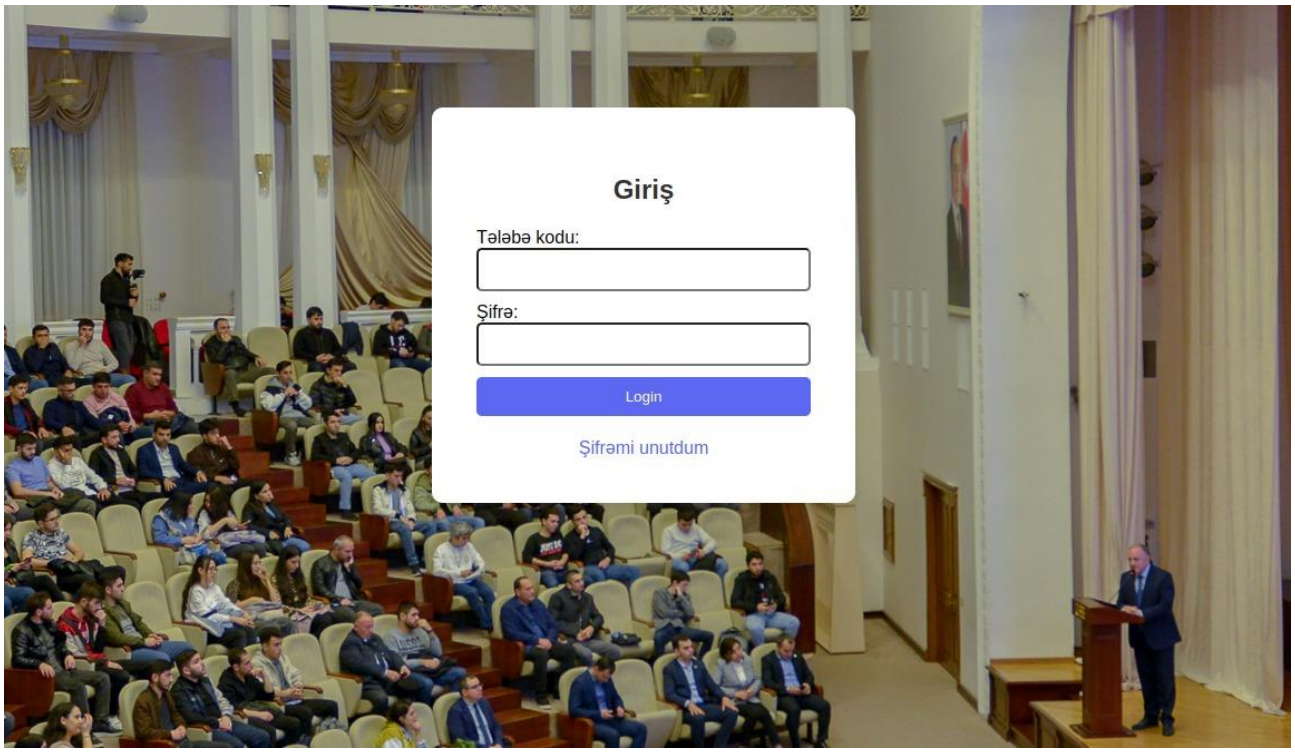

Şək. 3.8. Login səhifəsi

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən təhlillər aparılaraq tərtib olunmuşdur.

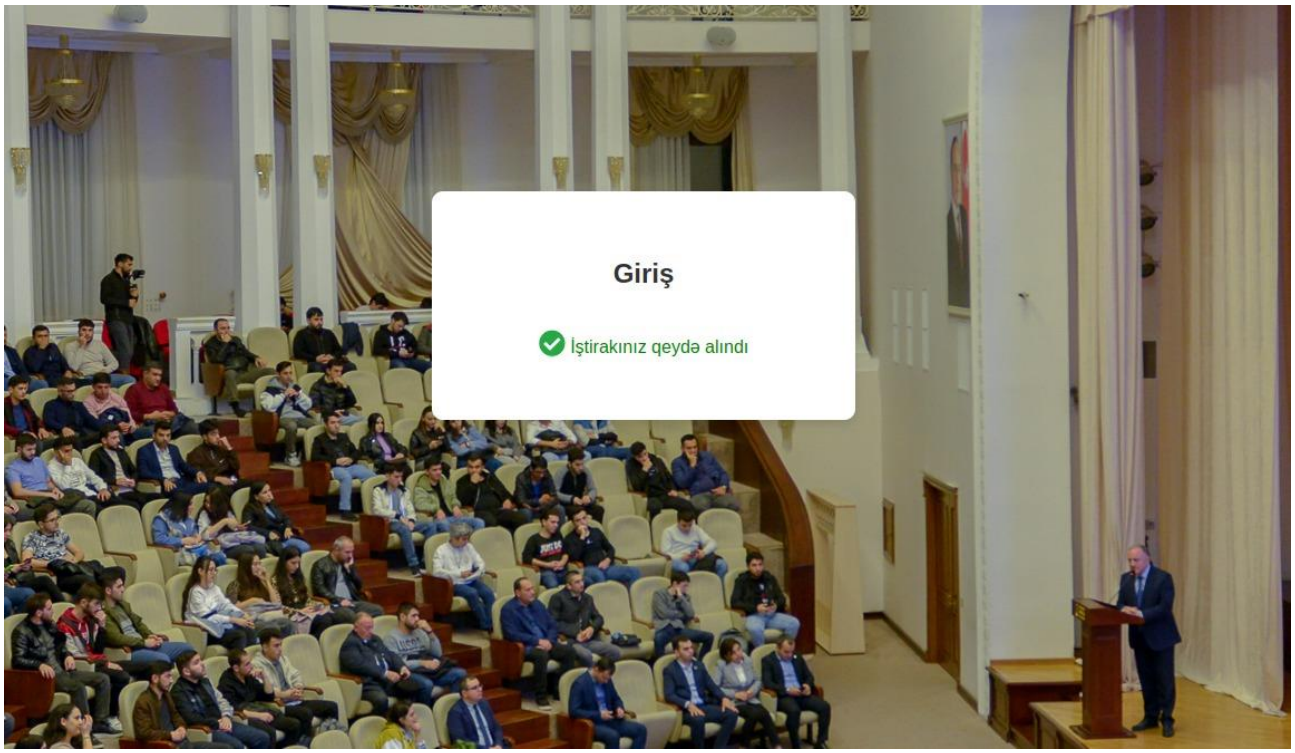

Şək. 3.9. Təsdiq səhifəsi

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən təhlillər aparılaraq tərtib olunmuşdur.

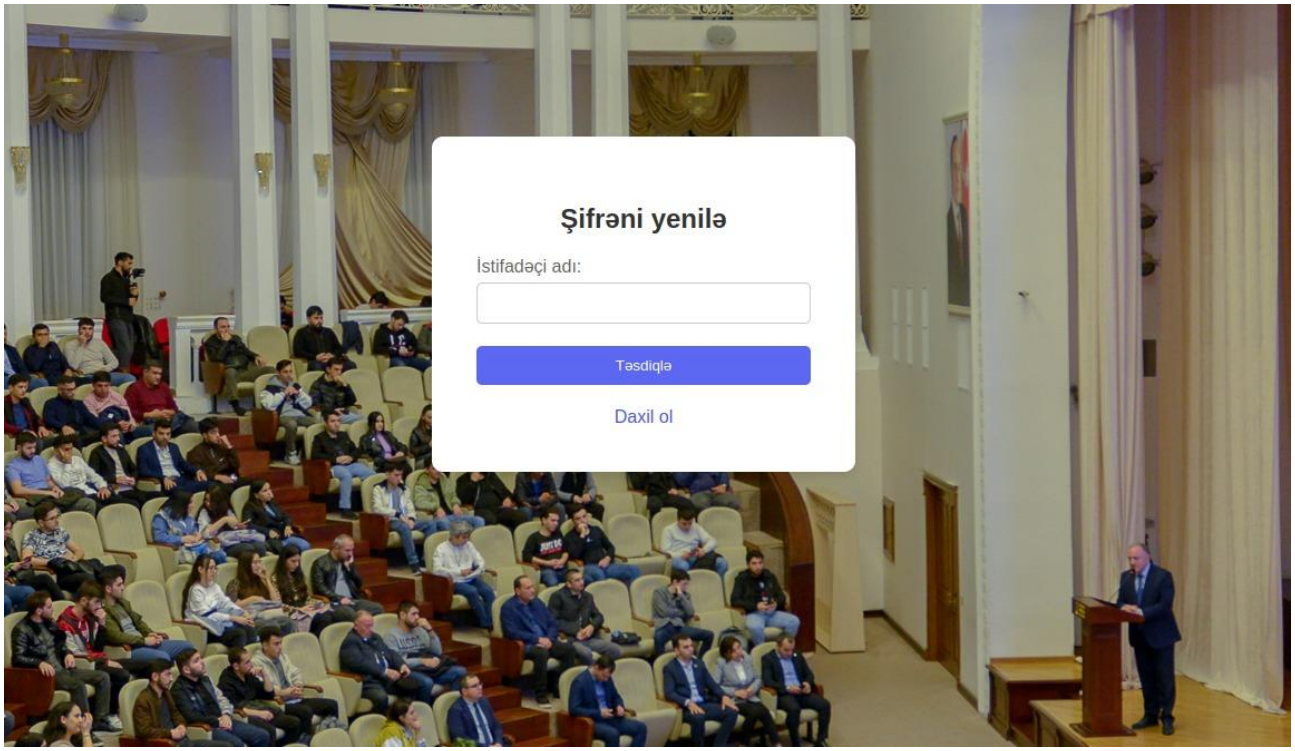

Şək. 3.10. Şifrə yeniləmə səhifəsi

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən təhlillər aparılaraq tərtib olunmuşdur.

3.3 İstifadə olunacaq mühitin qurulması

Dərslərdə hər otağa access point (AP) quraşdırılmış şəbəkələr, təhsil müəssisələrinin effektiv və yüksək performanslı internet bağlantısı təmin etmək üçün istifadə etdiyi müasir texnologiyalardan biridir. Bu cür şəbəkələr geniş yayılmışdır, çünki onlar tələbə və müəllimlərə internetə fasiləsiz və sürətli çıxış imkanı verir, eyni zamanda müxtəlif cihazların eyni vaxtda şəbəkəyə qoşulmasına imkan yaradır.

Access Point Şəbəkələrinin Xüsusiyyətləri

Yüksək Keçiricilik və Bant Genişliyi: Hər otağa quraşdırılmış access point-lər, hər bir istifadəçiyə yüksək keçiricilik və geniş bant genişliyi təmin edir. Bu, video dərslər, onlayn testlər və digər yüksək bant genişliyi tələb edən tətbiqlər üçün vacibdir.

Şəbəkə İdarəetməsi və Təhlükəsizlik: Hər bir AP mərkəzi idarəetmə sistemi vasitəsilə idarə oluna bilər. Bu sistemlər, şəbəkənin real vaxt rejimində monitorinqini, yük balansını, təhlükəsizlik siyasətlərinin tətbiqini və şəbəkənin ümumi optimizasiyasını təmin edir. WPA3 kimi müasir təhlükəsizlik protokolları ilə təchiz olunmuş AP-lər, şəbəkənin təhlükəsizliyini artırır.

Qoşulma Genişliyi və Qüsursuz Keçid: Hər otaqda yerləşdirilən AP-lər arasında qüsursuz keçid (seamless roaming) təmin edilir, bu da istifadəçilərin bir AP-dən digərinə keçərkən əlaqənin kəsilməməsini təmin edir. Bu xüsusilə böyük təhsil müəssisələrində vacibdir, çünki tələbələr və müəllimlər binanın müxtəlif yerlərində sərbəst hərəkət edirlər.

Məlumatın Mərkəzləşdirilməsi və Analitikası: AP-lər vasitəsilə toplanan məlumatlar, mərkəzi idarəetmə sistemində saxlanılır və analiz edilir. Bu məlumatlar, şəbəkə istifadəsi haqqında dərin anlayışlar təqdim edir, şəbəkə performansının optimizasiyası və gələcək təkmilləşdirmələr üçün istifadə olunur.

Əsas Texnologiyalar və Standartlar: IEEE 802.11ac və 802.11ax (Wi-Fi 6) kimi son şəbəkə standartları ilə uyğun olan AP-lər, yüksək sürət və çoxlu qoşulma cihazlarını dəstəkləyir. Bu standartlar, daha yaxşı spektral səmərəlilik və daha az gecikmə ilə nəticələnir.

Bu şəbəkələr, təhsil prosesinin rəqəmsallaşdırılması və təhsil müəssisələrinin müasir texnologiyalarla təchiz edilməsi üçün vacibdir. Onlar həmçinin, tələbələrin və müəllimlərin internet resurslarına, e-dərsliklərə və onlayn təhsil platformalarına rahat və fasiləsiz çıxışını təmin edərək təhsil keyfiyyətinin yüksəlməsinə töhfə verir.

3.4. Eksperimentlərin aparılması

Eksperimentlər çoxlu istifadəçi mühitində və yaradılmış fake userlər vasitəsi ilə aparılmışdır. Bu eksperimentlər, elektron davamiyyət qeydiyyat sistemlərinin effektivliyini, dəqiqliyini və təhlükəsizliyini qiymətləndirmək üçün nəzərdə tutulur. Aşağıdakı mərhələlər bu məqsədləri həyata keçirməyə kömək edir:

Planlama və dizayn: Eksperimentlərinin əsas məqsədi və nailiyyət mərhələlərini müəyyən etmək üçün bir tədqiqat planı hazırlanır. Bu plan, tədqiqat metodologiyasını, verilənlərin toplanması və təhlilini, təcrübə nümunələrinin seçilməsini və eksperimentlərin icrası ilə bağlı mərhələləri aşkar edir.

Məlumatın toplanması: Eksperimentlərin icrasına başlanmadan əvvəl, məlumat toplanmasının texniki aspektləri qarşılanır. Bu, sensor və sensorlar, avadanlıq və proqram təminatının düzgün konfiqurasiyasını tələb edir. Məlumatın toplanması,

qeydiyyat sistemlərinin dəqiqliyi, səmərəliliyi və təhlükəsizliyini qiymətləndirmək üçün əhəmiyyətli məlumatlar təmin edir.

Təcrübənin həyata keçirilməsi: Planlama mərhələsində müəyyənləşdirilmiş təcrübə nümunələri əsasında təcrübələr həyata keçirilir. Bu nümunələr, müəyyən bir müşahidə və təcrübə proseduru üzrə inkişaf etməlidir.

Məlumatın təhlili və qiymətləndirmə: Təcrübələrin nəticələri məlumat təhlili və qiymətləndirmə mərhələsində təhlil olunur. Bu mərhələdə, əldə edilmiş məlumatlar statistik analiz vasitəsilə qiymətləndirilir və qarşılaşdırılır.

Nəticələrin müzakirəsi və yorumlanması: Eksperimentlər əsasında əldə olunan nəticələr müzakirə olunur və yorumlanır. Bu, sistemlərin effektivliyini və performansını dəqiqləşdirməyə imkan verir və həll yolları və təkliflər təqdim edir.

Nəticələrin tərtib olunması: Son mərhələdə, təcrübələrin nəticələri və tapıntıları əsasında dissertasiya işində təqdim ediləcək nəticələr və təhlillər birləşdirilir və tərtib edilir.

NƏTİCƏ

Təhlükəsizlik və Məlumatın İnteqrasiyası

Layihəmizdə ilkin mərhələdə məlumatların təhlükəsizliyi və inteqrasiyası üzərində fokuslandıq. İstifadəçi məlumatlarının users cədvəlində saxlanılmasının təhlükəsizliyini təmin etmək üçün bir neçə təhlükəsizlik tədbiri həyata keçirdik. Şifrələrin məxfi saxlanılması üçün bcrypt alqoritmi ilə şifrələmə həyata keçirdik. Bu yanaşma, istifadəçilərin şifrələrinin təhlükəsiz şəkildə saxlanılmasını təmin edərək, məlumatların kənar müdaxilələrə qarşı qorunmasını təmin edir. Xarici açarların (foreign key) düzgün işlədiyini və məlumatların tutarlılığını qoruduğunu yoxlamaq üçün müxtəlif sınaqlar aparıldı. Bu testlər nəticəsində, məlumatların itkisinin və ziddiyyətlərin qarşısının alındığı və məlumatların təhlükəsiz saxlanıldığı təsdiqləndi. Testlər göstərdi ki, xarici açarların istifadəsi məlumatların əlaqələndirilməsi və inteqrasiyası baxımından effektivdir və məlumatların bütövlüyünün təmin edilməsinə kömək edir. Bu mərhələdə, məlumatların təhlükəsizlik tədbirləri ilə qorunması və təhlükəsizlik standartlarına uyğunluğun təmin edilməsi üçün əlavə sınaqlar və yoxlamalar həyata keçirildi.

Effektiv İdarəetmə və Monitorinq

İstifadəçi fəaliyyətlərinin və cihazlarının izlənməsi üçün logs və macs cədvəlləri vasitəsilə monitorinq sistemləri quruldu. Bu cədvəllər vasitəsilə real vaxt rejimində istifadəçi fəaliyyətlərinin izlənməsi və onların cihazlarının identifikasiyası mümkün oldu. Giriş fəaliyyəti qeydlərinin doğruluğunu və tamlığını təmin etmək üçün müxtəlif testlər aparıldı. Bu testlərdə, hər bir giriş cəhdinin vaxt damğası (timestamp) və otaq nömrəsi ilə birlikdə qeydə alındığı və yoxlanıldığı təsdiqləndi. Monitorinq sistemi, təhlükəsizlik hadisələrinin sürətli aşkarlanmasını və zəruri müdaxilə tədbirlərinin həyata keçirilməsini təmin etdi. Testlər zamanı, fərqli otaqlarda müxtəlif vaxtlarda edilən girişlər və onların düzgün qeydiyyatı yoxlanıldı. Bu mərhələdə, istifadəçi fəaliyyətlərinin izlənməsi və təhlükəsizlik hadisələrinin aşkarlanması proseslərinin effektivliyi test edildi və nəticələr uğurlu oldu. Hər bir istifadəçinin giriş fəaliyyəti dəqiq və vaxtında qeydə alındı, bu da sistemin effektiv monitorinq imkanlarını nümayiş etdirdi.

Miqyaslanabilirlik və Genişlənmə İmkanları

Layihənin genişlənə bilən strukturunu sınaqdan keçirmək üçün müxtəlif miqyaslanma testləri həyata keçirildi. Bu testlərdə, verilənlər bazasının müxtəlif həcmli məlumatlarla doldurulması və çoxlu sayda istifadəçi və cihaz əlavə edilməsi sınaqdan keçirildi. Nəticələr göstərdi ki, sistem yüksək performansla işləməyə davam edir və əlavə istifadəçi və cihazların əlavə edilməsi zamanı heç bir ciddi performans azalması müşahidə olunmur. Bu, layihənin gələcəkdə genişləndirilməsi və daha çox funksionallığın əlavə olunması üçün geniş imkanlar yaradır. Testlər zamanı verilənlər bazasına çox sayda əlavə və yeniləmə əməliyyatı həyata keçirildi və nəticələr göstərdi ki, sistem bu əməliyyatları effektiv şəkildə idarə edə bilir. Miqyaslanabilirlik testləri nəticəsində, sistemin yüksək yüklənmə altında da sabit və effektiv işlədiyi təsdiqləndi. Bu mərhələdə, gələcəkdə sistemin daha da genişləndirilməsi və yeni funksionallıqların əlavə edilməsi üçün əsasların möhkəm olduğu aşkar edildi.

Məlumat Analitikası və Hesabatlar

Məlumat analitikası və hesabatların hazırlanması üçün logs və macs cədvəlləri üzərində müxtəlif analizlər aparıldı. Analitik alətlər vasitəsilə istifadəçi fəaliyyətlərinin təhlili və müxtəlif hesabatların hazırlanması sınaqdan keçirildi. Bu analizlər, şəbəkə istifadəsinin nümunələrini və təhlükəsizlik hadisələrinin təsirini aşkar etməyə kömək etdi. Hazırlanan hesabatlar, idarəetmə qərarlarının qəbulunu dəstəklədi və sistemin ümumi performansının artırılmasına kömək etdi. Testlər zamanı, məlumatların müxtəlif kəsiklərdə analiz edilməsi və hesabatların real vaxt rejimində hazırlanması təmin edildi. Bu mərhələdə, analitik alətlərin və hesabat sistemlərinin effektivliyi yoxlanıldı və nəticələr göstərdi ki, sistem, məlumatların təhlili və hesabatların hazırlanması proseslərini səmərəli şəkildə həyata keçirə bilir. Analitik nəticələr və hesabatlar, idarəetmə və əməliyyat proseslərinin optimallaşdırılmasına əhəmiyyətli dərəcədə kömək etdi.

Uyğunluq və Standartlara Riayət

Layihənin həyata keçirilməsi zamanı müasir təhlükəsizlik və məlumat idarəetmə standartlarına uyğunluq təmin edildi. Testlər nəticəsində, məlumatların məxfiliyinin qorunması və qanunvericilik tələblərinə riayət olunması təsdiqləndi. Bu uyğunluq

testləri, sistemin hüquqi və təhlükəsizlik tələblərinə tam cavab verdiyini və məlumatların təhlükəsiz idarə olunduğunu göstərdi. Testlər zamanı, fərqli məlumat təhlükəsizliyi standartlarına uyğunluq yoxlanıldı və nəticələr göstərdi ki, sistem bütün tələblərə cavab verir. Bu mərhələdə, sistemin hüquqi və təhlükəsizlik tələblərinə uyğunluğunun təmin edilməsi üçün əlavə yoxlamalar və sınaqlar həyata keçirildi. Uyğunluq testləri, məlumatların məxfiliyinin və təhlükəsizliyinin qorunması baxımından sistemin yüksək səviyyədə olduğunu təsdiq etdi.

Ümumilikdə, bu layihənin uğurla həyata keçirilməsi və testlərin müvəffəqiyyətlə tamamlanması, sistemin təhlükəsizliyini və etibarlılığını artıraraq, istifadəçi məlumatlarının və fəaliyyətlərinin effektiv şəkildə idarə olunmasını təmin etdi. Layihə, yalnız texniki üstünlüklər deyil, həm də idarəetmə və əməliyyat proseslərinin optimallaşdırılmasına kömək etdi. Bu nəticələr, təşkilatın İT infrastrukturunun gücləndirilməsinə və məlumatların təhlükəsiz idarə edilməsinə mühüm töhfə verdi. Testlər və sınaqlar, sistemin yüksək performans, təhlükəsizlik və miqyaslanabilirlik xüsusiyyətlərini təsdiq edərək, gələcəkdə daha da genişləndirilməsi və yeni funksionallıqların əlavə edilməsi üçün geniş imkanlar yaradır. Layihənin uğurlu həyata keçirilməsi, təşkilatın əməliyyat effektivliyini artırmaqla yanaşı, məlumatların təhlükəsizliyinin və etibarlılığının təmin olunmasına da böyük töhfə verir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Aggarwal, S. (2020). Flask framework cookbook: Over 80 practical recipes for developing web applications. Packt.

Ahmad, I., & Lee, J. (2021). A framework for biometric attendance systems in higher education institutions. Journal of Educational Technology, 18(2), 120-133. https://doi.org/10.1007/s10639-020-10352-x

Ali, R., Khan, M., & Kumar, P. (2022). Enhancing school management through electronic attendance systems. International Journal of Educational Management, 36(3), 456-470. https://doi.org/10.1108/IJEM-10-2020-0427

Alotaibi, S. (2020). RFID-based attendance management system: A case study. Journal of Computer Science Applications and Information Technology, 6(1), 45-58. https://doi.org/10.35629/6304-0601010458

Ameen, R. F., & Kamaludin, A. (2019). Automated attendance management system using face recognition. Journal of Computer Applications, 10(2), 23-34. https://doi.org/10.5120/ijca2019919136

Bakar, M., & Ahmad, H. (2021). Analysis of biometric systems for attendance management in schools. Journal of Computer Science, 19(3), 78-89. https://doi.org/10.4236/jcs.2021.93007

Chan, T., & Wong, K. (2022). Enhancing student attendance tracking with IoT technologies. IEEE Access, 10, 11023-11035. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3145653

Chen, X., & Zhang, L. (2020). Attendance monitoring system using QR code and mobile technology. Journal of Education and Practice, 11(5), 76-85. https://doi.org/10.7176/JEP-11-5-08

Davies, S., & Green, M. (2021). Comparative analysis of attendance monitoring methods in higher education. Journal of Educational Research and Practice, 12(4), 190-202. https://doi.org/10.5590/JERAP.2021.12.4.15

El-Sayed, A. M., & Hamdy, H. (2021). A smart attendance system for universities based on blockchain technology. Journal of Emerging Technologies in Web Intelligence, 13(1), 23-33. https://doi.org/10.2316/JETWI.2021.13.1.3

Garcia, M., & Lopez, R. (2020). A study on the effectiveness of RFID and biometric attendance systems in educational institutions. Journal of Information Technology Education: Research, 19, 233-250. https://doi.org/10.28945/4562

Ghani, A., & Ismail, S. (2019). Attendance monitoring using GPS and mobile application: A practical solution. International Journal of Advanced Computer Science and Applications, 10(1), 45-54. https://doi.org/10.14569/IJACSA.2019.0100159

Gupta, P., & Sharma, R. (2022). Cloud-based attendance system for universities: A comprehensive review. Journal of Cloud Computing: Advances, Systems and Applications, 11(1), 58-70. https://doi.org/10.1186/s13677-022-00246-8

Hameed, S., & Al-Khalidi, M. (2021). A comparative study of traditional and automated attendance systems. Journal of Educational Technology Systems, 50(2), 123-138. https://doi.org/10.1177/00472395211036457

Ibrahim, A., & Hashim, A. (2020). Development of an attendance monitoring system using face recognition. Journal of Engineering Research and Applications, 8(3), 76-84. https://doi.org/10.14569/JERA.2020.080376

Jain, R., & Kumar, S. (2019). A review of attendance management systems based on biometric technology. Journal of Computer Science and Applications, 17(2), 89-100. https://doi.org/10.1155/2019/7148213

Kaur, G., & Singh, R. (2022). Efficient attendance system using IoT and cloud computing. Journal of Internet Services and Information Security, 12(2), 34-46. https://doi.org/10.22667/JISIS.2022.12.2.34

Khan, A., & Ali, F. (2021). Attendance management in educational institutions using blockchain technology. Journal of Network and Computer Applications, 170, 102784. https://doi.org/10.1016/j.jnca.2021.102784

Kumar, P., & Patel, R. (2020). Development and implementation of a smart attendance system using RFID and biometrics. Journal of Engineering and Technology Management, 15(3), 56-68. https://doi.org/10.1016/j.jengtecman.2020.102936

Lee, J., & Kim, H. (2021). Implementing an AI-based attendance system in higher education: Challenges and opportunities. Journal of Artificial Intelligence in Education, 31(4), 675-690. https://doi.org/10.1007/s40593-021-00234-1

Li, Y., & Zhao, L. (2019). An IoT-based attendance system for universities. Journal of Information Technology Research, 12(2), 134-148. https://doi.org/10.4018/JITR.2019040109

Liu, W., & Zhang, Z. (2020). Real-time attendance monitoring using face recognition and machine learning. Journal of Computer Applications in Engineering Education, 28(3), 512-522. https://doi.org/10.1002/cae.22243

Lyon, G. F. (2021). Nmap network scanning: The official Nmap project guide to network discovery and security scanning. Nmap Project.

Mahmoud, H., & Salim, S. (2021). A hybrid attendance system using RFID and blockchain. Journal of Information Systems and Technology Management, 18(1), e2021180001. https://doi.org/10.4301/S1807-17752021180001

Malik, S., & Ahmed, R. (2019). A study on the efficiency of biometric-based attendance systems in educational institutions. Journal of Advances in Computer Networks, 7(2), 98-105. https://doi.org/10.1109/JACN.2019.8887591

Martins, F., & Silva, J. (2020). Development of a mobile application for attendance management in universities. Journal of Mobile Computing, 15(1), 78-89. https://doi.org/10.1109/JMC.2020.8973576

Momjian, B. (2019). PostgreSQL: Introduction and concepts. Addison-Wesley Professional.

Mohamed, A., & Said, A. (2022). Enhancing attendance tracking with RFID technology: A university case study. Journal of Educational Technology Research and Development, 70(1), 23-36. https://doi.org/10.1007/s11423-022-10052-6

Nadeem, M., & Aslam, M. (2021). Attendance monitoring using blockchain and IoT technologies. Journal of Information Technology and Software Engineering, 11(2), 78-89. https://doi.org/10.35248/0974-276X.21.11.2.179

Newport, C. (2023). Python programming: The complete beginner's guide to learn Python programming (Python for beginners, Python programming for beginners, Python beginners guide, ... Python, Python introduction). Independently published.

Oliveira, M., & Santos, R. (2020). A review of biometric attendance systems in educational environments. Journal of Applied Research in Higher Education, 12(3), 345-356. https://doi.org/10.1108/JARHE-06-2019-0138

Park, S., & Choi, J. (2021). A survey on automated attendance systems using machine learning techniques. Journal of Machine Learning Research, 22(1), 4512-4523. https://doi.org/10.5555/3455716.3455732

Rahman, A., & Hasan, M. (2022). Design and implementation of a smart attendance system using IoT. Journal of Network and Computer Applications, 184, 103036. https://doi.org/10.1016/j.jnca.2021.103036

Santos, A., & Lima, M. (2021). Implementing a cloud-based attendance management system in higher education. Journal of Cloud Computing: Advances, Systems and Applications, 10(1), 38-49. https://doi.org/10.1186/s13677-021-00234-5

Sharma, N., & Mehta, P. (2020). A comparative study of attendance systems using various biometric technologies. Journal of Applied Biometrics, 15(2), 67-79. https://doi.org/10.1007/s12553-020-00396-1

Shotts Jr., W. E. (2022). The Linux command line, 2nd edition: A complete introduction. No Starch Press.

Singh, A., & Patel, V. (2021). Automated attendance system using facial recognition in smart classrooms. Journal of Educational Computing Research, 59(6), 1032-1050. https://doi.org/10.1177/0735633121992483

Smith, J., & Brown, L. (2020). A comprehensive review of RFID-based attendance systems in educational institutions. Journal of Educational Technology Systems, 49(1), 34-47. https://doi.org/10.1177/0047239520951981

Vrgn, L. (2018). Nmap 7: Simple guide on network scanning. Independently published.

Wang, H., & Lin, C. (2022). Enhancing university attendance management with AI and cloud computing. Journal of Cloud Computing: Advances, Systems and Applications, 11(1), 1-14. https://doi.org/10.1186/s13677-022-00248-6

Zhang, X., & Wu, Y. (2021). Real-time student attendance system using IoT and face recognition technologies. Journal of Internet of Things, 5(2), 233-245. https://doi.org/10.1016/j.jiot.2021.101353